

STUDII ISTORICE

CINE A FOST “LASLĂU CRAIUL UNGURESC” DIN TRADIȚIA MEDIEVALĂ DESPRE ÎNTEMEIEREA ȚĂRII MOLDOVEI?

*Qui a été „Laszlo, roi de Hongrie” de la tradition médiévale
de la fondation du Pays de Moldavie?*

Pavel PARASCA

Istoric medievist. Doctor habilitat în istorie (1998). Cercetător științific superior (1982). Conferențiar universitar, Catedra Istorie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM. (1990), Conducător de doctorat. Autor a circa 200 diverse publicații științifice, inclusiv 3 monografii, 2 cursuri universitare, 2 manuale școlare. Membru al Grupului de lucru pentru eficientizarea educației istorice în învățământul preuniversitar (2011).

Domeniul de cercetare: istoria politică a Țărilor Române în epoca medievală. Director al Institutului de Istorie și Științe Politice (2010-prezent). Membru al Comisiei prezidențiale pentru studierea și aprecierea regimului totalitar-comunist din Republica Moldova (2010). Decorat cu Ordinul de Onoare al Republicii Moldova (2010).

RÉZUME

Etant donnée la synchronisation de la fondation du voïvodat de la Moldavie par le légendaire Dragoș et du règne en Hongrie d' un certain roi Vladislav/ Ladislas, l' auteur réconfirme l' identification de celui avec Vladislav / Ladislas IV (1272-1290), invoquée par Al. D. Xenopol, et soutenue dernièrement par d' autres historiens (Șerban Papacoste, Ovidiu Pecican, Tudor Sălăgean). Cette identification a été embrassée par l' auteur encore en 1981. Elle suppose aussi une révision du temps de la fondation du voïvodat de Moldavie.

Mots – clés: *tradition médiévale, amalgame des données historiques, substitution des personnages historiques, formation étatique, fondateur d' Etat.*

Cu excepția a doar *Cronicii moldo-polone*, care invocă anul 1352, celelalte cronici moldovenesti din secolele XV-XVI pun începutul Țării Moldovei prin domnia primului voievod al ei, Dragoș, la anul 6867 (era bizantină) sau 1359 (era după nașterea lui Christ) [4,p 14,48,60,158,191]. În ciuda acestui fapt, însă, *Cronica moldo-rusă* reproduce o amplă narațiune despre „descălecatul” Moldovei care s-ar fi produs în vremea, când în Regatul Ungariei a domnit un rege pe nume Vladislav, fără a-i indica anii de domnie. La anul 1359, însă, în Ungaria, domnea regele Ludovic I (1342-1382). Urmează că autorul sau autorii *Cronicii*

moldo-ruse au comis o eroare, fie datând fenomenul cu anul 1359, fie invocând numele regelui Vladislav.

Asupra anului 1359 vom reveni cu altă ocazie, remarcând doar că el, ca dată a începutului domniei lui Dragoș, adică ca punct de pornire a istoriei Țării Moldovei, este contestat de mai mulți istorici. Deocamdată ne vom referi la două opinii, mai degrabă de ordin metodologic, formulate de așa savanți cu renume ca P. P. Panaitescu și Mircea Eliade. Pornind de la realitatea bine cunoscută, care nu mai are nevoie de dovezi suplimentare, că primii cronicari care sau referit la începuturile statale ale Moldovei au folosit ca izvor tradiția folclorică, populară, primul concluziona că esența tradiției este „de a păstra nume reprezentative, fapte eroice sau care au produs spaimă, uneori însă să le confunde între ele; dar ceea ce nu poate reține amintirea oamenilor sunt *datele* (subl. aut), care se înseamnă în cărți sau anale contemporane, nu se imprimă însă în amintirea populară sau individuală” [12, p. 101]. Astfel, reale în cazul tradiției despre întemeierea Moldovei rămân a fi doar cele două personaje: Dragoș, primul voievod întemeietor de țară, și Vladislav, regele Ungariei, în vremea domniei căruia s-a produs această întemeiere. În consonanță cu concluzia lui P.P. Panaitescu este și observația lui Mircea Eliade că „conștiința populară nu se preocupă de cronologie nici de exactitatea evenimentelor și de autenticitatea personajelor istorice” [7, p. 209-210]. Nu ne rămâne, astfel, decât să-l identificăm pe regele Vladislav printre alți regi ai Ungariei cu același nume și, pe această cale, să stabilim și vremea când în realitate a luat ființă voievodatul lui Dragoș ca primă piatră de temelie a Țării Moldovei. Călăuzitor în acest sens ni se pare fundalul istoric reprodus în *Cronica moldo-rusă* pe care este proiectată întemeierea voievodatului prin acțiunea lui Dragoș Vodă. Să dăm curs, deci, narațiunii despre vremea și circumstanțele istorice în care s-a produs fenomenul.

Lăsăm la o parte înrudirea invocată de cronici a regelui Vladislav cu Sava, arhiepiscopul sârbilor, care l-ar fi botezat chiar după ritul ortodox. Reținem doar că numitul rege ar fi păstrat „credința lui Hristor în taină, în inimă, iar după limbă și orânduială crăiască” ar fi fost latin, adică catolic. „Și în anii domniei lui Vladislav s-a ridicat război de către tătari împotriva ungarilor, de la cneazul Neimet din locurile sale în care rătăceau, de la râul Prut și de la râul Moldova și au trecut peste munții înalți și de-a curmezișul țării Ardealului unguresc și au ajuns la râul Mureș și au stat acolo” [4, p.158]. Lupta decisivă, la care, de partea regelui, ar fi participat, acoperindu-se de glorie, și *romanii vechi*, adică *românii ortodocși* de la care și-au tras obârșia lor și moldovenii, s-ar fi dat „la râul Tisa” și s-ar fi încununat cu înfrângerea dezastruoasă a tătarilor. Ca mulțumire pentru ajutorul acordat și vitejia manifestată, regele le-ar fi oferit pământ în Maramureș „între râurile Mureș și Tisa, locul numit Criș”, unde s-au și așezat cu traiul. „Și între ei era un bărbat înțelept și viteaz anume Dragoș”, care cu drujina sa a pornit la vânatoare, dând de urmele unui bour pe care l-au gonit până peste

munți și ajungând „la locuri de șes și frumoase”, unde au doborât bourul. În-drăgind locurile noi în care s-au pomenit și care erau parcă pustii (nelocuite) „la marginea ținuturilor în care rătăceau tătarii”, Dragoș și însoțitorii lui au decis să treacă înapoi cu traiul, ceea ce au și făcut, obținând pentru aceasta și încuviințarea regelui Vladislav, apoi trecându-și înapoi la fel familiile lor. „Și au ales din drujina lor pe un bărbat înțelept, anume Dragoș, și l-au ridicat domn și voievod al lor. Și de atunci s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei”, fiind întemeiate primele orașe și așezări pe valea râului Moldova și imprimând capul de bour pe „pecetea voievodală” [4, p.159-160].

Deși, în ansamblu ei, narațiunea în cauză lasă într-adevăr impresia unei „legende încurcate și naive”, cum considera P. P. Panaitescu în „Introducere” la una din edițiile cronicii lui Grigore Ureche [24, p. 20], totuși ea conține informații și fapte istorice verificabile, ceea ce-i imprimă calitatea de izvor istoric indispensabil la cercetarea problemei începuturilor statale ale Moldovei, în pofida faptului că numele regelui Vladislav nu s-a bucurat de atenția altor cronicari români, cu doar unele mici excepții pentru scrierile cronicărești din secolul al XVII-lea.

În istoriografia recentă [20,p.275] s-a atras deja atenția că Simion Dascălul, într-o interpolare a sa la cronica lui Gr. Ureche, referindu-se însă la un „letopiseț ungiuresc”, invocă lupta cu tătarii lui „Laslău craiul ungiuresc, care-i zic filosof” și care „pre cășlegile Născutului (Crăciunului n.n.), cu toată puterea sa s-au apucat de tătari a-i bate și a-i goni, de i-au trecut munte pe ceastă parte pre la Rodna”, ajungând astfel și în Moldova unde s-a produs dezafectarea definitivă a formațiunilor războinice ale tătarilor. Din această întreprindere, acoperindu-se și el de glorie, numitul rege ar fi revenit „la scaunul său (adică la Buda –n.n.) în ziua de lăsatul secului” [24, p. 63]. Și, deși nici Simion Dascălul nu indică data precisă a evenimentelor, nu încapă îndoială că el se referă la Regele Ungariei Ladislav (Vladislav din *Cronica moldo-rusă*) al IV-lea zis Cumanul, care a domnit în 1272-1290 și care, într-adevăr a trebuit să înfrunte o mare invazie tătară, care s-a produs în toiu iernii (25 ianuarie 1285) și s-a încheiat la sărbătoarea Paștelui (25 martie 1285) [20, p.274 și n.10], adică în aceeași vreme, la care se raporta în scrierea sa Simion Dascălul.

Fapta glorioasă a regelui Ungariei în Moldova, pentru desemnarea căruia s-au folosit toate cele trei variante de nume (Vladislav din limba slavă; Laslău din limba romană; Laszlo din limba maghiară), a fost invocată în câteva rânduri de Miron Costin, care a preluat fragmente din narațiunea lui Simion Dascălul, dar respingea cu vehemență calificativele denigratoare la adresa romanilor preluate din enigmaticul „letopiseț ungiuresc” [3,p.214, 275, 312]. Numai că, într-un caz, făcând un calcul că între împăratul Traian și între Lazlo-craiul „800 de ani sunt” [3, p.312], marele cărturar moldovean îl avea în vedere pe Ladislav I cel Sfânt, care a domnit în 1077-1095. Totodată, făcând o paralelă sincronizată între legendarul descălecat al Moldovei prin Dragoș-Vodă și al Munteniei (Țării

Românești) prin Negru-Vodă, care s-ar fi produs la 1290, Miron Costin subânțelega vremea lui Ladislau al IV-lea Cumanul.

Este adevărat că toate cronicile ungare cunoscute care cuprind în textele lor și domnia lui Ladislau al IV-lea (*Cronica pictată de la Viena; Cronica de la Buda*, scrisă în 1473; *Cronica de la Dubnitz*, alcătuită după 1479; *Cronica ungurilor* a lui Ioan de Thuroți, terminată în 1485 și chiar *Cronica* lui Simion de Keza scrisă în ultima parte a domniei regelui în cauză) [21, n.19], nu fac nici cea mai mică aluzie la întreprinderea triumfală a acestuia la est de Carpați. Mențiunea de către Simion Dascălul a unui „letopiseț ungiuresc”, în baza căruia și-a ticluit narațiunea reprodusă mai sus, ar oferi totuși motiv să se admită că o cronică cu un conținut denigrator la adresa românilor, iar indirect și la regele Ladislău, a existat, numai că nu s-a păstrat. Compararea interpolării lui Simion Dascălul cu narațiunea din *Cronica moldo-rusă* lasă teren pentru admiterea posibilității ca în ambele cazuri să fi fost folosită o sursă ungară comună, numai că Simion Dascălul a folosit-o fără discernământ, în timp ce cronicarul moldovean, care a compus prima narațiune desfășurată despre întemeierea Țării Moldovei, a omis scrierile injurioase la adresa strămoșilor maramureșenilor și *ipso facto* a moldovenilor, înlocuindu-le cu formula înălțătoare pentru aceștia,

Într-adevăr, în cazul lui Simion Dascălul, se invocă plecarea regelui Laslău în fața pericolului tătaresc care se abătuse asupra regatului său, în special asupra Ardealului (Transilvaniei), „la împăratul Râmului de ș-au cerșut oaste într-ajutoriu împotriva vrăjmașilor săi. Ce împăratul Râmului alt ajutoriu nu i-au făgăduit, ce i-au dat răspuns într-acest chip, de i-au zis: Eu sântu jurat, când am stătut la împăratie, om de sabia mea și de județul meu să nu moară. Pentru aceia oameni răi s-au făcut în țara mea și câte temnițe am, toate sântu pline de dâșșii și nu mai am ce le face, ce ți-i voi da ție, să faci izbândă cu dâșșii și eu să-mi curățesc țara de dâșșii. Iară în țara mea să nu-i mai aduci că ți-i dăruiesc ție... Decii Laslău craiu, dacă au luat acel ajutoriu tâlhăresc de la împăratul Râmului au silit la Țara Ungurească”, unde s-au și produs înfruntările cu tătarii, care s-au încheiat în Moldova [24, p.62].

Cronica moldo-rusă invocând originea română (viețuitori în Veneția) a celor ce urmau să populeze Maramureșul apoi și Moldova și persistența lor în credința ortodoxă (*Romanovicii* sau *romanii vechi*), în ciuda prigoanelor din partea „ereticeilor” latini (*romanii noi*), începe povestea despre „Vladislav craiul Ungariei”, care însuși ar fi fost parcă botezat după ritul ortodox și-și păstra credința în taină, în inimă și doar „după limbă și orânduială crăiască” era latin (catolic). Atunci însă când „s-a ridicat război de către tătari împotriva ungurilor”, el a trimis „în grabă la Roma, la împărat și la papa ca să-i vină în ajutor”, apelând în egală măsură la *romanii vechi* (ortodocși) și la *romanii noi* (catolici), care s-au și „adunat împreună și au venit în Ungaria, în ajutorul craiului Vladislav”. *Romanii noi*, însă, i-au trimis regelui „o scrisoare în taină”, invocând starea permanentă

de război dintre dâșii și *romanii vechi* „pentru credință”, ultimii refuzând să fie cu primii „în legea romană cea nouă”, adică catolicismul, și trăind „în credința grecească”, adică în ortodoxie. Fiind de aceeași lege (credință)cu adresantul, autorii scrisorii îi sugerau regelui ca el să-i trimită pe *romanii vechi* „înaintea tuturor oamenilor împotriva tătarilor, ca ei să fie uciși, sau dacă Dumnezeu îi va scăpa de aceștia”, regele să-i țină în țara sa „ca ei să nu se mai întoarcă la Roma veche”. Deosebindu-se, însă, în luptele cu tătarii, *romanii vechi* l-au bucurat mult pe rege care „le-a dat privilegiile și i-a mulțumit foarte mult, pentru vitejia lor”, mai arătându-le și scrisoarea oponentilor lor. Într-un final, *romanii vechi* „s-au închinat craiului Vladislav, rugându-l să nu-i împingă la legea latină și să le dea voie să-și țină legea creștină grecească și să le dea pământ pentru trai”, ceea ce regele a și făcut [4, p.158-159]

Este lesne de observat scopul urmărit de alcătuitorul necunoscut al narațiunii despre regele Vladislav și primul voievod al Moldovei, Dragoș, din *Cronica moldo-rusă* de a-i prezenta pe românii întemeietori ai Țării Moldovei într-o cu totul altă lumină decât aceea în care ei erau prezentați în „letopisețul unguresc” invocat peste mai bine de un secol și jumătate de Simion Dascălul, ceea ce ar însemna că această creațiune cronicărească era cunoscută în Moldova încă la vremea când a fost alcătuită narațiunea desfășurată despre întemeierea Moldovei. Poate conținutul ofensator din acest letopiseț a și făcut ca celelalte variante de cronici moldovenești să evite reproducerea nu doar a originii romane a strămoșilor moldovenilor, ci și numele regelui Vladislav/ Laslău, consemnând doar laconic că „în anul 6867 (1359) a venit Dragoș Voievod din Țara Ungurească din Maramureș, după un bour, la vânătoare” [4, p. 14] sau „în anul șase mii și opt sute și șaiszeci și șapte de la zidirea lumii, cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei.. și s-a început astfel: 1. – A venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, de la Maramureș la vânătoare după un bour... [4, p.48]. Doar *Cronica moldo-polonă*, scrisă la vremea anterioară anului 1564, se prezintă oarecum mai bogată în redarea fenomenului: „Cu voia lui Dumnezeu, cel dintâi voievod Dragoș, a venit ca vânător din Țara Ungurească, din orașul (sic!) și de la râul (sic!) Omaramureș, la vânătoare după un bour, pe care l-a ucis pe acel râu Moldova. Și acolo s-a veselit cu panii săi. I-a plăcut acolo această țară și a rămas într-înșea și a colonizat țara cu acei români ungureni și a fost domn doi ani” [4, p.177]. Teoretic s-ar putea admite și o inversare, adică că denigratorul „letopiseț unguresc” să fi fost ticluit ca reacție la narațiunea indigenă desfășurată despre întemeierea voievodatului lui Dragoș, în contextul peripețiilor regelui Vladislav în luptele cu tătarii. Practic, însă, așa posibilitate este greu de admis, dacă se știe că această narațiune este cunoscută doar după varianta din *Cronica moldo rusă* descoperită ca anexă la o cronică rusă de la mănăstirea Voskresenskaia din secolul XVII-lea, ceea ce înseamnă că ea a avut o circulație destul de restrânsă, deși a fost elaborată dacă nu în ultimele decenii ale domniei lui Ștefan cel Mare, apoi

nu mai târziu de primele două decenii ale secolului al XVI-lea. La urma-urmei, pentru lucrarea de față importantă este indicarea domniei regelui Ungariei Vladislav/Ladislău și a luptelor sale cu tătarii ca fundal istoric al întemeierii Țării Moldovei de către primul ei voievod Dragoș.

Dar dacă ce-i mai mulți alcătuitori de cronici din Moldova, inclusiv Grigore Ureche în secolul al XVII-lea, au putut trece ușor pe lângă personalitatea regelui Vladislav/Ladislău al Ungariei și evenimentele produse în timpul lui, absolvindu-se și de necesitatea de a-l identifica printre regii ungurești cu același nume și de a concretiza vremea când s-au produs evenimentele descrise, apoi nu au putut proceda la fel și cercetătorii problemei întemeierii statului român de la est de Carpați, care și-a adjudecat denumirea de Țara Moldovei. Primul dintre ei, care a abordat în repetate rânduri problema originii voievodatului Moldovei într-un context care nicidecum n-a putut ocoli subiectul regelui Ungariei implicat în evenimentele care au slujit drept punct de plecare la investigarea problemei, a fost Dimitrie Onciul (1856-1923).

În anul 1884 notoriul istoric, care în lucrările sale a aplicat și comentat aproape toate izvoarele narative și diplomatice cunoscute la acea vreme, privitoare la primul secol de istorie națională [14, p.14], a publicat voluminosul articol „Dragoș și Bogdan fondatorii principatului moldovenesc” [10, p. 89-130]. În el, coroborând toate izvoarele narative interne referitoare la întemeierea Moldovei și comparând ambele versiuni cronicărești despre „Laslău craiul unguresc”, autorul a respins categoric opinia că vorba ar fi despre Ladislau al IV-lea Cumanul. O făcea, însă, nu doar din motivul discrepanței cronologice dintre domnia acestuia și vremea când cronicile moldovenești pun „descălecatul” lui Dragoș („pe la mijlocul secolului XIV”) [10, p.92-96], ci mai ales din interesul științific de a-i combate teza lui I. Chr. Engel și împărtășită de alți istorici străini (G. Wenzel, R. Roesler ș.a.) cum că românii ar fi populați Maramureșul abia în timpul lui Vladislav/Ladislău al IV-lea, fiind aduși încoace de prin Tracia și Moesia, în 1284, anume ca răspuns la apelul de ajutor împotriva tătarilor adresat de către acest rege „împăratului Râmului” [10, p. 105, 111-112]. Calificând această teză drept „basm neghiob”, D. Onciul, prin argumentele sale intenționa să pună „de acum pentru totdeauna brazdă și lopată peste basmul lui Engel”, lăsând în vigoare doar „mitul de el astfel interpretat” [10, p.112]. Numai că, accentuând asupra *sucului tradiției despre craiul unguresc Laslău*, și anume „izbânda lui cu ajutorul român asupra tătarilor moldoveni, pe care i-a depărtat de la hotarele Ungariei, scoțându-i - cum spune versiunea interpolată din cronică lui Ureche - din toată Moldova și gonindu-i până peste Prut”, D. Onciul îl înlocuiește pe Vladislav /Laslău din tradiție cu regele Ludovic I (1342-1382). Ca argument, este folosit pasajul din cronică lui Ioan de Târnove - cronicarul oficial al acestui rege al Ungariei - despre dese incursiuni tătare asupra regatului maghiar, „mai adeseori în părțile Ardealului și ale secuilor” și despre expediția împotriva lor a oastei ungare

sub comanda lui Andrei Lackffy, care s-a încheiat cu izbândă hotărâtoare asupra tătarilor în frunte cu căpetenia lor Athlamus [23, p.177]. Considerând că „sucul acestui fapt istoric îl aflăm și în tradiția despre craiul Laslău”, D. Onciul propune o etimologie neverosibilă a numelui acestuia („ungurește Laszló”) de la numele Latzk („diminutivul din Ladislau”), lăsând fără explicație și propria observație, că numele Latzk „nu aparține unui rege (crai) unguresc, ci unui voievod al Ardealului” [10, p.115], deși tradiția vorbește fără echivoc de un rege (crai) „unguresc”. Mai mult chiar, autorul observă o asemănare a numelui Latzk sau Laszló cu cel al regelui Ludovic, numit ungurește Lajos. În consecință, autorul ajunge „la rezultatul că tradiția despre craiul unguresc Laslău, contemporanul lui Dragoș, nu privește alta decât expediția voievodului ardelenesc Andrea Latzk...” văzând în aceasta „miezul istoric al mitului despre craiul Laslău” [10, p.117]

Reputatul istoric a crezut în trainica argumentelor sale în așa măsură, încât își exprima convingerea că chestiunea privitoare la Laslău a fost astfel rezolvată „făcând să înceteze de acum orice combinație cu vreun rege unguresc Ladislau” și considerând că nici „despre identitatea persoanei lui cu cea a voievodului ardelenesc Andrea Latzk... nu avem temeii de a ne îndoi” [10, p.118].

Acordându-i, astfel, deplina încredere tradiției despre „descălecatul” lui Dragoș „pe la mijlocul secolului XIV” [10, p.93], D. Onciul a găsit mai convingătoare identificarea luptelor cu tătarii din tradiția cronicărească, atribuite vremii regelui Ungariei Vladislav/Laslău cu expediția antitătară a oastei comandate de Andrei Lackffy doar din simplul motiv că aceasta a precedat problematicul „descălecat” al Moldovei prin Dragoș, la 1359, neglijând faptul că cronicarii moldoveni vorbeau de o intervenție a tătarilor în Ungaria și de luptele cu aceștia a regelui, și nu de o expediție împotriva tătarilor la care, în cazul proferat de istoricul nostru, regele (Ludovic I) nuci n-a participat în persoană.

Incoerența metodică a construcției lui D. Onciul a fost observată de contemporanul său, istoricul de la Iași, Al. D. Xenopol, care deja în anul 1885, a publicat o lucrare consacrată întemeierilor Țărilor Române, în care accentul a fost pus anume pe personalitatea regelui Vladislav/Laslău, identificându-l cu Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul. În replica sa, D. Onciul nu a găsit alte argumente care să-i fortifice opinia, decât observația că oponentul său nu s-ar fi ocupat de importantul mit al lui Ladislau, din care pricină el nu ar fi găsit „o explicație exactă pentru descălecatul lui Dragoș” [10, p.309]. Considerându-și argumentele sale ca fiind cele mai sigure, D. Onciul, într-o altă lucrare a sa (*Din istoria Bucovinei*), a continuat să persiste în afirmația că „acea victorie a pretinsului Laslău asupra tătarilor nu este alta decât aceea pe care au avut-o oștile lui Ludovic I sub conducerea voievodului Transilvaniei Andrei, fiul lui Latzk (adică Ladislau)” [10, p.303-304]. La mijlocul identificării lui Laslău din tradiție cu Ladislau al IV-lea, notoriul istoric considera că se află nu altceva decât „o eroare grosolană”, observația fiind adresată acelor istorici, care „între timp” adoptase această identificare.

Către vremea scrierii acestei lucrări, D. Onciul luase cunoștință de un mit al miracolului regelui Ladislau I cel Sfânt (1077-1095), care în timpul unei lupte cu tătarii s-ar fi ridicat din mormântul său din Bihor (Oradea) și ar fi asigurat victoria ungarilor. De la această legendă „s-a păstrat la moldoveni tradiția întemeierii statului lor, care este pusă în legătură cu învingerea tătarilor de către făcătorul de minuni, Ladislau regele Ungariei” [10, p.304]. Reputatul istoric nu vedea astfel nici un motiv pentru a schimba ceva în viziunile sale date publicității în 1884. Unica evoluție a constat doar în îndoiala în aceea ce privea identificarea făcută anterior a lui Ladislau din tradiție cu Latzk, din cronica lui Ioan de Târnave și cu regele Ludovic I. Admitea totuși posibilitatea ca supranumele Latzk pentru cel ce a condus oastea ungară împotriva tătarilor din timpul lui Ludovic I „să fi dat cel dintâi prilej pentru nașterea mitului cu Ladislau din versiunea ungară, care confirmă în totul încheierea trasă din acea versiune moldovenească cu privire la înfrângerea tătarilor” [10, p.304]. Ulterior, D. Onciul a promovat constant ideea despre identitatea lui Vadislav/Laslău din tradiția întemeierii Moldovei cu Ladislau I cel Sfânt, iar lupta cu tătarii din tradiția moldovenească cu expediția antitătară sub conducerea lui Andrei Lackffy din primii ani de domnie a lui Ludovic I [10, p.395,484,699-700]. Poziția istoricului a rămas neschimbată chiar și în fața sincronismului în tradiția „descălecatului” Moldovei și al Țării Românești, ultimul fiind plasat de cronici la anul 1290, adică tot în domnia lui Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul. D. Onciul a depășit inconveniența, invocând influența tradiției istoriografice moldovenești asupra celei muntenești [10, p.335-341].

Concomitent cu activitatea istoriografică a lui D. Onciul, au continuat și investigațiile lui Al. D. Xenopol, încununate cu publicarea voluminoasei sinteze *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, care a suportat până în prezent patru ediții. Subiectul identității lui Laslău „craiu unguresc” din tradiție cu Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul a fost expus destul de laconic, dar cu o destulă doză de credibilitate în capitolul consacrat descălecării Țărilor Românești. Spre deosebire de oponentul său, autorul primei sinteze de istoria românilor, folosește un document semnat de regele Ladislau al IV-lea Cumanul în 1288. În el însuși emitentul documentului relatează despre o expediție întreprinsă de el, în compania mulțimii de baroni și nobili din regatul său, îndreptată pe urmele unor cumani care în taină (*clandestine*) fugise din țară. Participanții la expediție, trecând „peste munți ” sau pomenit în „finibus et terminis Tartarorum”, unde nu mai călcase nimeni dintre antecesorii regelui în cauză [26, p.30-31, n.42; 6, p.484]. Al. Xenopol a văzut în cele relatate o mărturie documentată, adică sigură, a prezenței regelui Vladislav/Ladislau al IV-lea în Moldova, unde s-ar fi dat și lupta cu cumanii fugari [26, p.30], lăsând să se înțeleagă o asemănare dintre aceasta și luptele cu tătarii din tradiția moldovenească. Ca urmare, istoricul ieșean nu

a văzut nici un impediment pentru a plasa și problematicul „descălecat” al lui Dragoș în Moldova în consecința acestor evenimente, „pe timpul regelui unguresc Laslău, adică Vladislav Cumanul”, respingând opinia lui D. Onciul cum că în tradiția cronicilor moldovenești vorba ar fi fost despre Ladislau I cel Sfânt „care ar fi întovărășit ca un geniu protegitor expediția lui Ludovic cel Mare” și că „așa s-ar fi substituit în legenda românească figura închipuită a lui Laslău celei aievea a lui Ludovic”. Această „adaptare a legendei ungurești de către români” i s-a părut lui Xenopol „ca ceva nepsihologic”, dat fiind că „il avem pe Ladislau Cumanul care înaintea lui Ludovic fusese prin Moldova” [26, p.33 și n. 49]. Reducând, însă, acțiunea lui Ladislau al IV-lea doar la luptele cu cumanii, istoricul ieșean a trecut pe lângă necesitatea explicării faptului că tradiția moldovenească nu știa nimic despre cumani, menționându-i doar pe tătari, deși explicația era sugerată de chiar cronicile ungare care, tot în domnia lui Ladislau al IV-lea Cumanul, consemnau și o mare intervenție în regatul maghiar a armatelor tătare.

La această intervenție care este într-o vădită consonanță cu cele ce scriau cronicarii moldoveni cu referire la vremea lui Laslău „craiul unguresc”, vom reveni ceva mai jos. Aici doar vom reproduce o concluzie semnificativă, făcută de Nicolaie Stoicescu, care a constatat că „după apariția studiilor lui Xenopol și Onciul, istoricii români s-au împărțit în două: unii care au susținut teza „descălecatului” așa cum o preconiza istoricul ieșean, și alții care s-au declarat împotriva folosind în genere argumentele lui D. Onciul” [22, p.51, n.3], deși cu referire la întemeierea Moldovei aceștea din urmă au rămas pe pozițiile ferme ale „descălecatului” lui Dragoș „pe la mijlocul secolului XIV”, în timp ce oponentul lui punează acest „descălecat” în consecința evenimentelor atribuite de tradițiile vremii lui Ladislau al IV-lea Cumanul. Urmează deci, că problema identificării „craiului unguresc” din tradiția cronicărească din Moldova cu careva dintre purtătorii numelui Vladislav/Laslău dintre regii Ungariei, ca condiție *sine qua non* a unei datări mai veridice a întemeierii Moldovei de primul ei voievod Dragoș a continuat să rămână actuală și după încetarea activității istoriografice a lui D. Onciul. Cu atât mai mult că ulterior, pentru mai bine de o jumătate de secol, de accepțiune cvasiunanimă din partea cercetătorilor s-a bucurat concepția celui din urmă, în timp ce opiniile istoricului ieșean nu erau reproduse decât cu ocazia reeditărilor succesive ale operei sale fundamentale de istorie a românilor.

Chiar și P.P. Panaitescu care a îngrijit reeditarea cronicilor slavo-române, publicate anterior de Ion Bogdan, completându-le, nu a găsit motive care l-ar fi făcut să nu accepte identificarea lui Vladislav din *Cronica moldo-rusă* cu Ladislau I cel Sfânt [4, p.158, n.3], așa cum o făcuse D. Onciul invocând că de „el sunt legate o serie (sic!) de legende despre luptele miraculoase cu barbarii huni și cu tătarii”, cu referire însă la cronica lui Antoniu Bonfini precum și la cronica lui Grigore Ureche, unde, după cum s-a văzut din interpolarea lui Simion Dascălul,

nu se conține nimic din pretinsul miracol. Tot atât de categoric s-a manifestat P.P. Panaitescu și în introducerea sa la una din edițiile cronicii lui Grigore Ureche pe care a îngrijit-o și adnotat-o. Aici istoricul nostru, în pasajul introdus de Simion Dascălul vede un ecou al „luptelor legendare ale regelui Ungariei Vladislav (cel Sfânt) cu tătarii”. Atitudinea lui față de această interpolare a fost determinată de caracterul legendei „injurioase pentru poporul nostru”, deși „nu numai caracterul ei injurios, dar și forma ei legendară, neserioasă... ar fi trebuit să-l facă pe dascălul Simion mai prudent, dacă ar fi fost un cronicar cu o cultură cât de elementară în domeniul istoric” [24, p.41]. Împărtășind pe deplin această atitudine față de caracterul ofensator a celor referitoare la români din interpolarea lui Simion Dascălul, pe care el n-a făcut decât să o preia dintr-un enigmatic „letopiseț unguresc”, totuși nu vedem motivul justificator pentru a ocoli sau încadra în alt context istoric evenimentele controlabile care se conțin în acest izvor și puse de însuși Simion Dascălul la o vreme care coincide de minune cu cea la care, în domnia lui Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul, s-a produs o mare invazie tătară în Ungaria, la care se referă atât pasajul reprodus de interpolatorul operei lui Grigore Ureche, cât și (prin analogie) de *Cronica moldo-rusă*. În cazul lui D. Onciul, care-și construia opinia ca opoziție „mitului” proferat de I. Chr. Engels, ca și al lui P.P. Panaitescu care proceda la fel respingând calificativele ofensatoare la adresa românilor din interpolarea lui Simion Dascălul, s-a întâmplat întocmai ca în cazul când, împreună cu apa din scaldătoare a fost aruncat și pruncul.

Încă prin anii 70 ai secolului trecut, când ne-am angajat în cercetarea condițiilor externe ale procesului formării statului medieval românesc de la est de Carpați, inclusiv politica Regatului Ungariei în această direcție [30, p.43], am studiat mai multe evenimente care s-au întâmplat în domnia la Buda a regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, mai ales în legătură cu represaliile declanșate, la insistența Curiei papale, împotriva acelor care nu împărtășeau catolicismul, în mod special fiind vizați cumanii, stabiliți în mare număr în Ungaria în preajma primei mari invazii tătare din 1241-1242. În 1279, sub presiunea legatului papal Filip, episcop de Fermo, regele în cauză a emis un document prin care cumanii erau obligați să se stabilească cu traiul în locurile atribuite lor la început: între Dunăre și Tisa, sau la Criș, ori între Criș și Mureș sau încă între Mureș și Timiș [6, p.427]. Faptul este important și prin aceea că unele dintre aceste hidronime sunt prezente și în narațiunea despre „craiu unguresc”: Tisa, Mureș, Criș. Ca răspuns la represaliile declanșate împotriva lor, cumanii s-au răsculat, lupta hotărâtoare a oastei cu dâșii dându-se la lacul Hód, la confluența Tisei cu Mureșul. Cum să nu se observe aici o nouă coincidență cu cele ce se scrie în *Cronica moldo-rusă* despre luptele regelui Vladislav la râul Tisa [4, p.159]. Este adevărat, că în primul caz vorba era de cumani, iar în cel de-al doilea de tătari.

În lucrarea noastră monografică care generalizează investigațiile făcute, am găsit explicație și la această necoincidență, vorba fiind de amalgamarea în narațiunea din *Cronica moldovenească* în cauză a evenimentelor care s-au produs mai întâi în legătură cu mișcarea cumanilor, dar care au generat ulterior și implicarea factorului tătăresc. Căci cumanii care s-au salvat în lupta de la Hód au fugit, așa cum specificau și unele cronic ungare, la tătari [23, p.247;17, p.624]. Pentru a-i prinde și a-i întoarce înapoi, regele Laslău al IV-lea a și organizat expediția pe care o menționa însuși regele în 1288 și în timpul căreia el și cu cei ce-l însoțeau s-au pomenit pentru prima oară prin părțile Moldovei. Ajunși la tătari, cumanii fugari i-au îndrumat pe aceștia să interprindă o incursiune în Regatul Ungariei, ceea ce s-a și întâmplat în anul 1285 [29, p.43-49]. Cu această ocazie, unele consemnări cronicărești indică direct că în anul respectiv, „după Nașterea lui Dumnezeu (întocmai cum scria și Simion Dascălul – n.n.) *Cumanii și Tătarii* (subl. n.), într-o mulțime nenumărată au intrat în Ungaria și au devastat-o” [2, p.1959], în timp ce alte cronic ungare prezintă evenimentul ca o a doua invazie a tătarilor (*de secundo introitu Tortorum*) [23. P.247; 17,p.624], aceștia arzând și prădând totul până la Pesta. Nu intenționăm să descriem peripețiile tătarilor din timpul acestei invazii a lor, ceea ce am făcut deja cu altă ocazie [29, p.46-48]. Menționăm doar nereușita ei dezastruoasă, [20, p.275], ceea ce la fel lăsa teren pentru a face o paralelă cu cele scrise în *Cronica moldo-rusă* despre triumful regelui Vladislav/Ladislau.

În ansamblu lor, informațiile invocate mai sus nu lasă îndoială că narațiunea din *Cronica moldo-rusă* și din interpelarea lui Simion Dascălul, inclusă în cronică lui Gr. Ureche, au în vedere, așa cum am mai spus-o și cu altă ocazie, evenimentele produse în timpul când în Ungaria domnea Vladislav/Ladislau al IV-lea Cumanul [29, p.50, 58-59]. Iar faptul că aceste surse nu fac deosebire dintre evenimentele întâmplate cu implicarea cumanilor și cele cu implicarea tătarilor s-ar explica nu doar prin faptul că ele s-au întrețesut între ele, ultima producându-se în consecința cel dintâi, pentru ca la faza finală a lor să participe atât cumanii cât și tătarii, precum și printr-o substituție tradițională în mentalitatea cronicarilor moldoveni a celor două seminții nomade. Această substituție și-a găsit clar expresia în opera cărturarului domn al Moldovei Dimitrie Cantemir, care scria despre tătari „pe care-i numesc cumani” [1, p.466, 475, 497-498]. Prin prisma evenimentelor amalgamate în cele două izvoare cronicărești referitoare la regele Vladislav/Laslău „craiu unguresc” și a informației oferite de actul lui Ladislau al IV-lea Cumanul din 1288 care atestă prezența lui la est de Carpați, trebuie să se admită că evenimentul nu a fost însoțit de lupte cu tătarii pe teritoriul Moldovei, ci doar cu cumanii. Căci în contextul luptelor cu tătarii din timpul invaziei acestora din 1285, sursele istorice care le relatează nu lasă teren pentru a se admite ca regele în cauză s-ar fi aflat prin Moldova și cu această ocazie.

În anul 1992, istoricul Ovidiu Pecican, într-o lucrare de care, din păcate, nu am reușit să luăm cunoștință decât dintr-o referire la ea a reputatului medievist Șerban Papacostea, a readus în actualitate problema identificării lui Vladislav/Laslău din tradiția moldovenească cu Vladislav/Ladislau al IV-lea, insistând asupra veridicității ei. Un an mai târziu, Șerban Papacostea nu numai că s-a solidarizat cu cercetătorul de mai sus, ci a adus în favoarea ei și o totalitate de mărturii documentare și cronicărești, inclusiv și mai multe din cele utilizate de noi în lucrarea publicată în 1981. Dintre ele menționăm mai ales informațiile referitoare la activitatea legatului papal Filip, episcop de Fermo, și la decizia consiliului de la Buda din 1279 care „a scos în afara legii confesiunea răsăriteană, „schisma”, interzicând preoților de rit răsăritean să officieze slujbe, iar credincioșilor să participe la acestea”. Iar peste câteva luni, lui Ladislau al IV-lea i s-a cerut „să-i alunge din regatul său atât pe eretici cât și pe schismatici”, ceea ce însă regele n-a făcut, lăsând „libertate de manifestare cultului ortodox” și permițând „cumanilor să persiste în credința lor” [13, p.162-163]. Oare acestea nu sunt argumente destule pentru a-l vedea pe acest rege al Ungariei în rolul personajului omonim din *Cronica moldo-rusă*, prezentat ca fiind catolic doar formal, după limbă și orânduiala crăiască, în timp ce în taină, în inimă era ortodox? Mai ales, că el le-a satisfăcut rugămințile românilor „să nu-i împingă la legea latină și să le dea voie să-și țină legea creștină grecească” [4, p.158-159]. Unde mai pui, că după uciderea lui Ladislau al IV-lea, a fost instituită, din inițiativa papei, o anchetă care să stabilească dacă el a încetat din viața ca „eretic”, „schismatic” sau catolic [13, p.163]

În 1998, dezvoltând o ipoteză în același sens al identității „craiului unguresc” din tradiția moldovenească cu Ladislau al IV-lea, formulată de B.P. Hașdeu [8, p.760], Ovidiu Pecican și-a reafirmat, invocând și argumente de rigoare, atașamentul său la această identificare [16, p.116-117; 140, 150-151]. Apreciind concluziile lui, un alt cercetător, Tudor Sălăgean, abordând același subiect în contextul invaziei tătare din 1285 cu un accent deosebit asupra celor ce s-au întâmplat în Transilvania, a făcut concluzia tranșantă că identificarea regelui ungar din tradiția cronicărească despre întemeierea Moldovei „depășește stadiul ipotezelor, ea trebuind considerată o certitudine” [20, p.281]. Nu ne rămâne, deci, decât să sperăm că această certitudine nu va fi trecută cu vederea și de ceilalți cercetători care, trecând pe lângă argumente, fie chiar și nu destul de sigure, continuă să-l vadă în regele unguresc din tradiția moldovenească pe Ladislau I cel Sfânt, iar luptele cu tătarii fiind datate cu primii ani de domnie a lui Ludovic I de Anjou, așa cum considera greșit D. Onciul. Este adevărat, că identificarea lui Laslău „craiu unguresc” din tradiție cu Ladislau al IV-lea necesită și o revizuire totală a cronologiei întemeierii voievodatului Moldovei prin Dragoș, ceea ce nu poate să nu întâmpine opoziția acelor istorici care, pornind de la interpretările

eronate ale tradiției, au plasat fenomenul la fel în domnia celui de-al doilea și ultim reprezentant al dinastiei Angevinilor de la Bud. Aceasta ne face, înainte de a încheia lucrarea de față, să apelăm la unele premise metodologice invocate de Șerban Papacostea, care ni se par foarte utile pentru o cercetare pertinentă a problemei genezei statului românesc medieval de la est de Carpați, care și-a adjudecat numele oficial de *Țara Moldovei*.

Abordând problema interpretării gândirii medievale în tratarea izvoarelor istorice privind întemeierea Țărilor Române, reputatul istoric insistă asupra a trei trăsături principale ale tratării realității istorice de către gândirea medievală la etapa ei elementară și anume: „*amalgamarea* (subl. aut) proceselor istorice succesive într-o unică desfășurare, fără distincție între diferite straturi, ca în ruinele unei clădiri distruse de seism în care componentele diverselor etaje cu greu mai pot fi distinse unele de altele; *personalizarea* (subl. aut) acestor procese, reduse la acțiunea activă a unui erou-creatic care își realizează opera pe teren virgin și de ale cărui fapte sunt eventual învăluite într-o trăsătură de miracol și fabulos; *înțelegerea* (subl. aut.) realității actuale în trecut, cu concursul mitului respectiv, tendință care sporește considerabil confuzia cronologică în înfățișarea procesului istoric” [12, p.25]. În continuare, autorul indică asupra singurei soluții la care ar trebui să recurgă istoricul „care se avântă în încercarea de a desface fire încâlcite la extrem ale tradiției medievale”, și anume: „confruntarea acesteia cu realitatea istorică, reconstituită cât mai fidel cu putință pe temeiul documentației sigure”, astfel ca din „suprapunerea celor două planuri, cel al tradiției și cel al datelor istorice certe, se va desprinde, măcar parțial, raportul dintre realitate și ficțiune în tradiția medievală, chiar dacă succesiunile cronologice vor rămâne în anumită măsură cufundate în ceața confuziei de planuri caracteristice formulei arhaice de tratare a faptului istoric” [12, p.24-25].

Prin prisma premiselor enunțate, drept necesitate științifică stringentă ni se pare reconstituirea pertinentă, dar în măsura posibilului, a surselor istorice care au stat la baza tradiției medievale a întemeierii Țării Moldovei, ținând cont că de fapt există două tradiții. Una datorată cronicarilor moldoveni care-l prezintă ca „descălecător” de țară pe Dragoș Vodă. Și alta, datorată cronicarului ungar, Ioan de Târnave, care în postura de întemeietor îl pune pe voievodul Bogdan. Ambele întemeieri însă sunt puse fie la 1359, fie la o dată apropiată de acest an. Este evidentă confuzia, care necesită o rezolvare credibilă, imposibilă fără cercetarea izvoarelor acestor tradiții. La subiect, însă, vom reveni cu lată ocazie.

Bibliografie:

1. Cantemir, Dimitrie. *Hronicul vechimii a romano-moldo -vlahilor*, București, 1901
2. *Catalogus fontium historiae Hungariae*. Ed. Albinus Franciscus Gombos. T. III. Budapesta, 1938.
3. Costin, Miron. *Opere*. Selecție, postfată, note și comentarii: Pavel Balmus, Svetlana Korolevski. Chișinău: Literatura artistică, 1989.
4. *Cronicile slavo române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaitescu. București: Ed. Academiei, 1959.
5. *Documente privind istoria României. C. Transilvania, Veacul XIII*. Vol. II (1251-1300). București: Edit. Academiei, 1952.
6. *Documente privitoare la istoria românilor*. Culese de Eudoxiu de Hurmuzasei și editate de Nicolae Densușianu. Vol.I.. Partea 1. București, 1987.
7. Eliade, Mircea. *Aspects du mythe*. Paris, 1963.
8. Hașdeu, B.P. *Etymologicum Magnum Romaniae*. Ed. Gh. Brâncus. Vol. III. București, 1976.
9. Iambor, P. *Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIII-lea*. In „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XVII. Cluj-Napoca, 1974, p.212-223.
10. Onciul, Dimitrie. *Scrieri istorice*. Ed. critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu. Vol. I. București: Ed. Științifică, 1968.
11. Panaitescu, P.P. *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*. In „Studii. Revista de Istorie”. București, 1956. Nr. 4. p.95-115.
12. Papacostea, Șerban. *Geneza statelor românești: schiță istoriografică și istorică*. In idem, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*. Cluj-Napoca: Edit. Dacia, 1988, p.8-32.
13. Papacostea, Șerban. *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*. București: Edit. Enciclopedică, 1993.
14. Pecican, Ovidiu. *Dragoș-vodă - originea ciclului legendar despre întemeierea Moldovei*. În „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XXXIII. Cluj-Napoca, 1994, p.221-232.
15. Pecican, Ovidiu. *Etapele consemnării legendei lui Dragoș vodă și semnificația lor*. In „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj”. T. XXX. Cluj-Napoca, 1990-1991. p.175-178.
16. Pecican, Ovidiu. *Troia, Veneția, Roma. Studii de istoria civilizației europene*. Cluj-Napoca, 1998.
17. Ranzani, Petrus. *Epitome rezum Hungaricarum per indices descripta a I. Sambuco*. In *Scriptores rerum Hungaricorum*. Ed. I. G. Schwandtner. Pars I Tyrnaviae, 1765.

18. *Relationes episcopi Olomuciensis. Leges. IV. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum.* T.III. Hannovra et Lipsiae, 1904-1906.
19. Salimbene de Adam. *Cronica.* A cura de F. Bemini. II. Bari, 1942.
20. Sălăgean, Tudor. *Transilvania și invazia mongolă din 1285.* In *Români în Europa medievală.* Studii în onoarea profesorului Victor Spinei. Brăila, 2008. p.271-282.
21. Spinei, Victor. *Moldova în secolele XI-XIV.* [Ed. a. II-a]. Chișinău, 1994.
22. Stoicescu, Nicolaie. *Note și comentarii* în vol. II, ediția a IV-a a sintezei lui A.D. Xenopol *Istoria românilor din Dacia Traiană*, București, 1986.
23. Thwroc, Ioannis. *Cronica Hungarorum. Ab origine gentis inserta simul Chronica Ioannis arhidiaconi de Kikullew.* In *Scriptio rerum Hungaricorum.* Ed. I.G. Schwandtner. Pars I. Tyrnaviae, 1765.
24. Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei.* Ed. îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. București: Edit. De Stat pentru literatură și artă, [1956].
25. Vasilescu, A. *Drumurile „tătărești” în lumina noilor descoperiri arheologice din județul Suceava.* În „Muzeul Suceava. Studii și materiale”. Vol. I. Suceava, 1969.
26. Xenopol, A.D. *Istoria românilor din Dacia Traiană.* Ed. a IV-a. Vol. II. Text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu. Note comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu. București: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986.
27. *Ипатьевская летопись.* În *Полное собрание русских летописей.* Т. II. Москва, 1962.
28. Веселовский. Н.И. *Хан из темников Золотой Орды Ногай и его время.* În „Записки Российской Академии Наук. Отделение исторических наук и филологии”. 1992. Nr.6
29. Параска. П. Ф. *Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства.* Кишинев: Штиинца, 1981.
30. Параска. П. Ф. *Политика Венгерского королевства в Восточной Прикарпатье и образование Молдавского феодального государства.* În *Карпато-Дунайские земли в средние века.* Кишинев: Штиинца, 1975. p. 37-52

ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI: REPERE ISTORICE *The Zemstvo of Baltsy Uezd: Historical Outlines*

Ludmila COADĂ

Ludmila Coadă este doctor în istorie, conferențiar universitar la Catedra Relații Internaționale și Politologie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău. Este autorul monografiei *Zemstva Basarabiei: aspecte istorico-juridice* (Chișinău, 2009) și a mai multor articole științifice, publicistice, lucrări didactice, recenzii, programe analitice universitare etc. Preocupările științifice ale Dr. Ludmila Coadă vizează Istoria Zemstvelor din Basarabia și Istoria spațiului post-sovietic cu referire la tranziția post-sovietică și Politica externă a Republicii Moldova și a statelor post-sovietice. A efectuat stagii de cercetare și perfecționare profesională în arhive, biblioteci, instituții de cercetare, universități din Statele Unite ale Americii, Germania, Franța, Ungaria, Polonia, România, Rusia etc.

ABSTRACT

The Zemstvo of Baltsyuezd was functional for approximately 50 years. It started its activity in November 15, 1868, when the Zemstvo Regulations of January 1, 1864 were promulgated on the territories between the Prut and the Dniester and the first elections for the mentioned self-government institutions were held. The Zemstvo of Baltsyuezd ended its activities by the end of 1925, after Bessarabia joined Romania and the new law on administrative integration was adopted.

While deliberating upon the functioning and activity of the Zemstvo of Baltsyuezd one can state: this institution was in charge - sometimes more, sometimes less than others Bessarabianuezd Zemstvos did - with the vital aspects of the local society, being especially focused on the development of public education and health. After the Zemstvo institutions were introduced, the building of hospitals and schools began in the uezd, some agricultural schools were launched and many other community institutions were established. The activity of the Zemstvo in Baltsyuezd touched upon all social aspects and the fields once covered by ignorance and darkness, were well functional by the end of Zemstvos' activity.

Zemstvo institution, regardless to the difficulties imperfections it faced, was represented in Baltsyuezd by a number of interesting personalities. Many of them did not forget their ethnic origin, did not accept the Tsarist policy in Besarabia and voted for the Unification with Romania in March, 1918.

Introducere: instituția Zemstvei în Basarabia

Începând cu luna noiembrie 1868, odată cu aplicarea în Basarabia a Regulamentului cu privire la Zemstve (în vigoare în unele regiuni ale Imperiului țarist din 1 ianuarie 1864), regiunea intra în sistemul rusesc al instituțiilor de

Zemstvă. Acesta prevedea crearea organismelor autoadministrării locale, menite să asigure gestionarea treburilor și nevoilor locale. Zemstvele au fost instituții electivă, activitățile cărora se discutau și gestionau atât prin adunările convocate anual, cu statut ordinar sau extraordinar, cât și prin Uprave - organele lor executive, cu activitate continuă. În Basarabia zemstva a funcționat la nivel gubernial și județean - șapte zemstve județene fiind active la Hotin, Iași (Bălți, din anul 1887), Soroca, Orhei, Chișinău, Bender, Akkerman - zemstva județeană jucând în fapt rolul de verigă principală în sistemul de autoadministrare locală.

Create spre a îndeplini sarcini de care instituțiile de stat nu prea erau preocupate, printre care întreținerea stațiilor de poștă, a caselor de arest, a administrației civile locale, a instituțiilor de pace pe probleme ale sătenilor, dar și reparația drumurilor, aprovizionarea populației cu alimente, asistența publică, asigurările, comerțul local și industria, învățământul public, sănătatea publică etc. zemstvele basarabene au întâmpinat enorme dificultăți în realizarea multora dintre sarcinile enumerate, cele mai grave fiind generate de lipsa mijloacelor financiare și de cenzura inițiată de reprezentanții puterii centrale. Cu toate acestea, zemstvele au depus eforturi și au reușit să contribuie, cel puțin tangențial, la îmbunătățirea situației din Basarabia în domeniile de competență. Mai mult ca atât, Zemstvele au devenit în timp unicele instituții în care unii consilieri, interesați cu adevărat de soarta Basarabiei, au discutat chestiuni despre necesitatea introducerii în școli a limbii române, despre specificul provinciei și natura românească a acesteia, și mai ales despre nevoile poporului [15, p. 30].

Nobiliare prin componența lor socială, zemstvele județene basarabene - ca de altfel și zemstva gubernială - au avut o longevitate de circa jumătate de secol. După unificarea Basarabiei cu România a fost desființată inițial zemstva gubernială - în 1918, apoi și cele județene - odată cu adoptarea legii de unificare administrativă din 14 iunie 1925, în vigoare din 1 ianuarie 1926.

Adunarea, Consiliul și consilierii Zemstvei județului Bălți

Primele alegeri ale consilierilor zemstvei Iași au fost organizate în toamna anului 1869. Alegerile s-au desfășurat în cadrul a trei colegii: colegiul proprietarilor de pământ din județ - în cadrul căruia participa persoane care dispuneau de câte 250 desetine de pământ - colegiul orășenilor și colegiul comunităților sătești. La început zemstva județului Iași avea 38 de consilieri. Șase dintre aceștia, printre care Chiril Leonard, Constantin Pissarjevski, Constantin Moruzi, Nicolai Catargi [3, f. 13], vor reprezenta județul în cadrul primelor adunări ale zemstvei regionale. Ulterior numărul consilierilor zemstvei Iași va crește ajungând la 58, 9 dintre care vor fi concomitent și consilieri ai zemstvei guberniale [17, p. 32].

Zemstva Iași se întrunea în ședințe ordinare și extraordinare. Adunările ordinare se convocau o dată pe an, pe o durată de 10 zile, cu acordul guverna-

torului și nu mai târziu de luna octombrie, pentru a anticipa lucrările adunării guberniale. Ele își deschideau ședințele doar în cazul prezenței unei treimi din numărul total al consilierilor județului sau, în cel mai rău caz, în prezența a cel puțin zece persoane. Deciziile zemstvei județene erau adoptate cu majoritatea voturilor. Pentru ca hotărârile să fie legale, era nevoie de votul unei treimi sau votul a nu mai puțin de 10 consilieri. Și doar în cazul alegerii judecătorilor de pace era necesară prezența a 12 membri [18, p. 9-16]. Fiecare consilier avea dreptul la un singur vot. Sesiuni extraordinare se convocau doar în cazuri excepționale, urgente și numai cu acordul ministrului de interne.

Activitatea zemstvei județului Bălți, ca și cea a zemstvelor din alte județe basarabene, era gestionată de instituția Upravei sau Consiliului de zemstvă - reprezentant permanent ale zemstvei, care funcționa în numele și pentru zemstvă și desfășura o activitate continuă, spre deosebire de adunare care se convoca o dată pe an. Uprava se compunea, de regulă, dintr-un președinte, vicepreședinte și 2 membri, aleși de către adunare. Membrii consiliului își repartizau între ei atribuțiile, pentru realizarea cărora, spre deosebire de consilieri, erau remunerați. Atât atribuțiile, cât și mărimea indemnizațiilor erau stabilite în cadrul adunărilor. Pentru ca mărimea salariilor să nu fie influențată de atitudinea consilierilor adunării față de membrii consiliului, aceasta trebuia stabilită înaintea alegerii componenței consiliului și rămânea constantă pe parcursul tuturor celor trei ani de activitate.

Primul Consiliu al zemstvei județului Bălți, pe atunci Iași, a fost ales în ședința din 2 octombrie 1869 a adunării zemstvei Bălți. Acesta, în componența lui Iacob Pinkenzon, Evghenii Kveatkovski și Ivan Ceban în calitate de membri, era condus de președintele Chiriac Leonard [1, f. 75]. Tot atunci, atât președintelui, cât și membrilor consiliului li s-a fixat câte o indemnizație anuală de 1.600 rub. [1, f. 78; 33, p. 155], pe care aceștia urmau să o primească pentru activitatea desfășurată. Numărul membrilor consiliului va rămâne aproape constant pe parcursul anilor, dar Consiliul va înghiți anual sume considerabile pentru propria-i întreținere, consumând o parte însemnată din bugetul de zemstvă. Astfel, pentru 1877, spre exemplu, zemstva județului Bălți rezerva pentru întreținerea consiliului său 5.500 rub. [34, p. 56-57].

Consiliul zemstvei Bălți a fost format aproape în permanență din mari proprietari. În Consiliile județene ale zemstvelor și-au impus autoritatea un șir de consilieri, care au combinat statutele de membri și președinți ai executivelor. În zemstva județului Bălți au activat timp îndelungat reprezentanții câtorva familii nobiliare. Printre aceștia se numără familia *Leonard* - o familie de boieri români din sec. XVIII, de origine levantină [13, p. 128], reprezentați în județul Bălți de Chiriac Leonard - absolvent al liceului Richelieu din Odessa, președinte al primului consiliu al zemstvei județului Iași, consilier al județului Bălți în diverse perioade, inclusiv în anii 1894-1897 [6, f. 66], și apoi 1897-1900 [2, f. 67-75].

O activitate intensă în cadrul zemstvei Bălți au desfășurat-o și frații Nicolae și Aristide Casso, proveniți dintr-o familie de români de origine macedoneană [13, p. 140]. Nicolae Casso, supranumit și “filosoful de la Chișcăreni” a stat mulți ani în fruntea nobilimii din Bălți. A sprijinit financiar școala românească din Chișcăreni, unde învățau 100 elevi, iar ulterior a suportat cheltuielile a treizeci dintre aceștia, care au urmat cursurile liceale, apoi și-au continuat studiile la Iași, Paris [13, p. 65]. A înființat 5 școli românești, unde, se pare, au fost invitați să predea și învățători din Iași [16, p. 33]. Ele au funcționat mai mulți ani, dar au fost închise în cele din urmă de către autoritățile ruse. Nicolae Casso. A fost învinuit că “deși locuia în Rusia, se uita peste Prut” și, în baza acestor învinuiri, se pretindea că activitățile sale “nu erau orientate spre atingerea scopului statului”, că el însuși nu întrunește calități omenești necesare pentru deținerea funcției de mareșal și că ar trebui demis din această funcție. Totodată, se atrăgea atenția asupra faptului că la Bălți activau și alții oameni care împărtășeau viziunea lui N. Casso, inclusiv fratele său Aristide [12, f. 23]. Ambii frați Casso au fost prezenți atât în zemstva județului Bălți, cât și cea a Sorocii și cea gubernială în repetate mandate.

Zemstva județului Bălți și starea învățământului public

În conformitate cu Regulamentul din 1864 zemstvele urmau să îndeplinească un șir de funcții, unele dintre ele fiind calificate drept obligatorii, altele neobligatorii. Cele mai importante lucruri pentru societatea locală, precum reparația drumurilor, aprovizionarea populației cu alimente, asistența publică, comerțul local și industria, grija față de învățământul public, sănătatea publică etc. erau fixate în categoria sarcinilor *neobligatorii*. Și aceasta pentru că autoritățile centrale nu erau interesate în dezvoltarea acestor sectoare și nici în apropierea zemstvelor de interesele și problemele populației. Totuși în pofida prevederilor legislative, zemstvele au acordat, în limita posibilităților - mici de altfel - o atenție decentă problemelor calificate prin lege drept obligatorii, dar atât de importante pentru populația din provincii, județe și/sau localitățile rurale. Zemstva Bălți n-a făcut excepție de la aceste reguli practice și s-a implicat mai mult decât indica legislația în gestionarea sectorului învățământului public, cel al sănătății, în procesul de reconstrucție a drumurilor aducând astfel o doză de optimism în viața cotidiană a localnicilor.

Sectorul învățământului public din Basarabia era unul destul de complicat, mutilat de birocrăția și dezinteresul autorităților statului și caracterizat prin lacune și lapsusuri. De acea oricât de mult nu și-ar fi dorit Zemstva o schimbare radicală a situației, aceasta era imposibilă în condițiile în care funcționa și cu mijloacele financiare cu care acționa. Dar eforturile zemstvei basarabene în domeniul învățământului nu pot fi neglijate.

Școlile de zemstvă. Zemstva județului Bălți, s-a preocupat, deși nu de la bun început, ci mai apropiat de finele secolului al XIX, de construcția și gestionarea școlilor de zemstvă – caracteristică specifică și celorlalte zemstve județene din Basarabia. Acest lucru poate fi demonstrat prin cifrele pe care le oferă documentele timpului cu privire la numărul de școli de zemstvă existente în Basarabia. Astfel, spre exemplu, în anul 1897, în Basarabia existau doar 17 școli de zemstvă [23, p. 288], concentrate doar în două județele, nu și în județul Bălți. Deci, în 5 din cele 7 județe ale Basarabiei în care funcționau zemstvele, nu existau școli de zemstvă. Ținând cont de faptul că instituțiile de zemstvă activau în Basarabia deja de aproape 30 de ani, această stare de lucruri nu poate fi calificată decât ca fiind nesatisfăcătoare. După 1897, situația a luat o întorsătură vizibilă, așa încât în județul Bălți au început să apară câte 2 școli pe an, ajungând să dispună în anul 1907 de 16 școli, iar în următorii 10 ani numărul lor a crescut până la 63, deci de 4 ori [11, f. 271]. Creșterea numărului de școli din județ nu rezolva însă neapărat și problema școlarizării copiilor. Numărul de locuitori cărora le revenea câte o școală rămânea a fi destul de mare - de 1381 [27, p. 9] - ceea ce însemna că accesul la școală pentru cei mai mulți săteni era limitat. La începutul secolului XX mai mult de jumătate din copiii de vârstă școlară ai județului Bălți nu mergeau la școală. Astfel, spre exemplu, la 1 ianuarie 1906 în județul Bălți rămăneau neșcolarizați 57,2 % sau 9411 copii din numărul total de 16.439 de copii cu vârstă școlară [27, p.36]. Aceste cifre denotă că nici școlile de zemstvă, nici cele ministeriale, parohiale sau particulare, nici toate luate împreună nu erau suficiente pentru a rezolva problema alfabetizării populației județului. Din numărul total de elevi ai școlilor județului Bălți și anume 7028 numai 1061 mergeau în 1906 la școlile de zemstvă, școlile de zemstvă din județ plasându-se pe locul al treilea după numărul de elevi de care dispunea, depășite fiind de școlile ministeriale și parohiale. O problemă considerabilă în contextul analizei problemei școlarizării și a școlilor din județ o constituia și numărul de învățători care activau. În anul 1906 spre exemplu, unui învățător care de la o școală de zemstvă din județul Bălți îi reveneau 62 de elevi [27, p. 43]. De menționat că și gradul de pregătire al învățătorilor din școlile basarabene era mult sub nivelul necesar. Unii învățători, calificați, erau nevoiți, din cauza insuficienței materiale, să părăsească funcțiile pe care le dețineau și să se dezică de școală. Locul lor era ocupat deseori de persoane nepregătite din punct de vedere pedagogic și străine acestui domeniu. De aici și nivelul redus al calității muncii învățătorilor și al competenței lor.

Situația din învățământ în județul Bălți, dezvoltarea rețelei de școli, școlarizarea, pregătirea și salarizarea învățătorilor constituiau în ansamblul lor un întreg și complex ghem de probleme, rezolvarea cărora depindea în mare parte și de sumele alocate de zemstvele județene în sectorul învățământului. Acestea însă nu au fost niciodată generoase, fiind raportate atât la necesitățile din acest

sector, cât și la alocările făcute de alte zemstve județene, cum ar fi mai ales zemstva din Soroca sau Hotin.

Subvenționarea învățământului de către zemstva Bălți a variat de la an la an și nu neapărat în creștere. Astfel, dacă în anul 1875 din bugetul total de 42716, 62 rub. învățământului i se rezervau 3850 rub sau 7,7 procente - cea mai mare sumă, de altfel, la acea dată, pe care o alocau zemstvele județene învățământului, zemstva Bălți fiind urmată de Hotin cu 4,6 % din buget destinate învățământului. Lucrurile nu s-au îmbunătățit prea mult însă în anii următori. În 1885, din 76509 rub. cât constituia bugetul, 5950 sau 7,8 % mergeau la învățământ, de astă dată zemstva județului Bălți fiind depășită de cea a Akkermanui care rezerva școlii 9,6 % din bugetul său. În 1895 zemstva județului Bălți alocă învățământului doar 3,9 % din bugetul de 119725 rub, rămânând atât în urma zemstvei de la Akkerman, cât și a celor de la Hotin și Soroca [28, p. 100]. Concluzia la care se ajunge este că zemstva județului Bălți, dar și celelalte zemstve județene basarabene trebuiau să-și revizuiască atitudinea față de sectorul învățământului. Fără noi subvenții și alocări solide din partea zemstvelor sectorul școlar nu se putea dezvolta. Și într-adevăr acest fapt a fost remarcat și de către consilierii zemstvelor, astfel încât sumele alocate după 1905 le-au depășit considerabil, deși nu suficient, pe cele alocate până la 1895. Astfel, în 1905 zemstva județului Bălți rezerva sectorului învățământului 15,9 % sau 34.040 rub. din bugetul său, fiind în urma județului Hotin care aloca aceluiași sector o sumă aproape dublă, de 74.458 rub. [22, p. 3]. Cele 34.940 rub. au fost repartizate învățământului elementar – 27.329 rub, 93 cop; celui mediu - 2051 rub. și învățământului profesional – 4660 rub. [28, p. 111]. În anii următori cheltuielile zemstve Bălți continuă să crească, ajungând, în 1909, spre exemplu la 145.420 rub.83 cop.[9, f. 22 v.- 26] din suma totală 426.601 rub. 94 cop.[9, f. 32].

Analizând situația financiară a zemstvei Bălți și atitudinea acestora față de învățământ constatăm că finanțarea învățământului n-a constituit chiar o prioritate a instituției. Este adevărat că sectorul învățământului se încadra în categoria sarcinilor neobligatorii ale zemstvelor, dar chiar și în astfel de condiții zemstva Bălți ar fi putut fi mai receptivă, așa cum s-a arătat a fi la începutul secolului XX, când marea aproape în permanență sumele alocate învățământului.

Problema învățământului general. La începutul sec. XX Ministerul Învățământului Public a fost nevoit, la insistența zemstvelor, să pună la ordinea de zi chestiunea introducerii învățământului general în imperiu, în acest sens fiind elaborat un proiect de lege, în conformitate cu care grija pentru dezvoltarea învățământului primar era lăsată în seama zemstvelor și orașelor. Zemstva județului Bălți nu a fost însă receptivă la această acțiune. Pentru prima dată subiectul privind introducerea învățământului general în Basarabia a fost discutat în cadrul adunării zemstveiguberniale din 1905 [7, f. 6]. Adunarea a hotărât să încredințeze consiliului zemstveiguberniale și unui comitetul școlar care urma

să fie format studierea și analiza situației din învățământul public și elaborarea planului rețelei școlilor în vederea introducerii învățământului general obligatoriu. După întocmirea rețelei școlare, introducerea învățământului general devine subiect de discuție în cadrul zemstvelor județene, zemstva județului Bălți neacceptând ideea. La cea de-a XLI-a sesiune din 1909, când s-a pus în discuție acest subiect, consilierul L. N. Stamo a menționat că introducerea învățământului general constituie un subiect prematur, școlile fiind încă slab frecventate de către copii. De aceeași parte a baricadei era și consilierul A. N. Krupenski care considera că populația va găsi mijloacele necesare atunci când va conștientiza necesitatea introducerii învățământului general [8, f. 21]. În rezultat, adunarea zemstvei județene Bălți a decis, cu 23 voturi împotriva a 10, amânarea introducerii învățământului general în județ până la găsirea mijloacelor necesare în acest sens [8, f. 122]. Abia în 1913, la sesiunea a XLV-a a zemstvei județene Bălți, în ședința din 6 noiembrie, s-a aprobat propunerea privind introducerea învățământului general în județ, planificând-se crearea în județ, pe parcursul următorilor douăzeci de ani, a unei rețele de școli, consiliului încredințându-i-se elaborarea proiectul ei [10, f. 125]. Astfel, școlarizarea copiilor județului Bălți a rămas a fi un subiect de discuții ineficiente și nu s-a mai produs în perioada de funcționare a zemstvelor.

Școlile de meserii. În memoria a 25 ani de guvernare a fostului țar Alexandru al II-lea, s-a hotărât crearea claselor de meserii în întreg imperiul rus. În astfel de împrejurări, începând cu anul 1880 și zemstvele Basarabiei au pus în discuție problema înființării și întreținerii unor asemenea școli “în scopul dezvoltării industriei de meserii” [17, p. 114]. Adunarea a XI-a a zemstveiguberniale basarabene din ianuarie același an a hotărât crearea a 7 clase de meserii, câte una în fiecare județ [4, f. 100], iar adunarea zemstvei județului Bălți a optat, în ședința din 25 octombrie 1880, pentru deschiderea clasei de meserii pe lângă școala sătească din Copăceni [24, p. 13-14], clasa fiind transferată ulterior la Râșcani. În perioada anilor 1880-1913 la școala din Râșcani au activat 48 de maiștri, iar cheltuielile totale pentru școală în aceeași perioadă menționată s-au ridicat la 64636,45 rub. [32, p. 27-29; 30, p. 141], 900 și ulterior 1.200 rub. dintre care erau achitați de către zemstvagubernială basarabeană [30, p. 140] pentru întreținerea școlilor, înzestrarea acestora cu utilajul necesar, salarizarea maiștrilor etc. Cea mai mare parte a cheltuielilor școlilor de meserii era acoperită totuși de fondul zemstvei județene și de veniturile obținute din vânzările articolelor fabricate în atelierele școlilor. Așa spre exemplu, în anul 1913, pentru întreținerea școlii de meserii zemstva județului Bălți a alocat circa 6.052, 39 rub. din bugetul propriu, iar alte peste două mii de rub. au fost obținute din vânzări, suma totală de cheltuieli ale școlii ridicându-se în acel an la 9.310, 26 rub. [17, p. 115]. Școala de meserii din Râșcani s-a specializat de-a lungul anilor în fierărie-tâmplărie,

rotărie-dulgherie, absolvenții ei activând ulterior fie în sectorul economic, fie în diverse ateliere din orașele, inclusiv atelierele căii ferate, fie și-au deschis ateliere proprii, cum este spre exemplu cazul a șase absolvenți ai școlii în anul 1903 [31, p. 234]. Numărul absolvenților școlii varia de la an la an, în anul 1913, de exemplu, acesta fiind de 35. Cu mai mulți sau mai puțini absolvenți, școala de meserii din Râșcani nu reușea să acopere necesitățile tehnice ale gospodăriilor țărănești din județ, situație valabilă și pentru celelalte școli de meserii din Basarabia. Astfel, sistemul social-economic basarabean nu beneficia suficient de pe urma activității lor.

Politica zemstvei județului Bălți în domeniul sănătății publice

Începând cu anul 1 ianuarie 1971 zemstvele Basarabiei au luat în subordinea lor sectorul sănătății publice și din acel moment zemstvele județene s-au angajat să acorde ajutor medical populației, să întrețină prin mijloace proprii spitalele din orașele județene și să aloce anumite sume bănești necesare pentru eradicarea epidemiilor [5, f. 4; 26, p. 25]. Acestea și-au propus să întreprindă măsuri de îmbunătățire a situației din sector, dar au încercat în primul rând să obișnuiască populația cu medicii și instituțiile medicale.

Zemstva județului Bălți, de rând cu celelalte zemstve județene, s-a preocupat în mare măsură de instituirea funcției de medic sanitar, de crearea sectoarelor sanitare, de construcția de spitale. Necesitatea creării postului de medic sanitar era justificată de gradul înalt de boli, în special infecțioase, care bântuiau cu o intensitate enormă. Odată instituit, medicul sanitar din județul Bălți [21, p. 272] și-a concentrat activitatea asupra luptei cu epidemiile.

În vederea perfecționării și eficientizării sistemului sanitar din județele Basarabiei, zemstva a decis împărțirea județelor în *sectoare sanitare*. Zemstvele înființau secțiile sanitare, conform unui anumit plan. Se determina clar sediul permanent al medicului, felcerului și al moașei din sector. În aceeași localitate se aflau ambulanța și farmacia, care eliberau gratuit medicamente. Județul Iași a fost, până în 1879, împărțit în 4 sectoare sanitare [25, p. 90]. Către 1881, județul număra deja 6 sectoare, cu centrele la Bălți, Fălești, Râșcani, Sculeni, Zăbriceni, Ghiliceni. În județ funcționau 3 spitale de zemstvă – la Bălți, Fălești și Râșcani. Spitalele din Bălți și Râșcani erau localizate în încăperi ale zemstvei, iar cel din Fălești – într-o încăpere închiriată. Cele trei spitale dispuneau de 75 de locuri, în ele activând, în 1882 6 medici și 13 felceri și moașe [29, p. 4-5], iar în 1895 - 9 medici, 15 felceri și 10 moașe.

Numărul spitalelor și ambulanțelor și, odată cu ele, și numărul medicilor a continuat să crească la începutul sec. XX. Astfel, la 1914 în județul Bălți existau 9 ocoale sanitare, 8 spitale și ambulanțe, 4 farmacii, 10 medici, 15 felceri și 9

moașe. Dar, raportați la numărul populației Basarabiei, medicii și felcerii existenți la acea vreme erau totuși prea puțini pentru a putea contribui la reducerea epidemiilor și tratarea bolilor. Locuitorii județului ajungeau rareori la spital, fapt demonstrat și de faptul că, în 1895 spre exemplu, în județul Bălți prin spitale au trecut doar 197 bolnavi [19, p.159], în condițiile în care epidemiile înfloreau. Numărul mic de bolnavi tratați în spitale se explică și prin lipsa de încredere a locuitorilor județului față de medici. Pentru ca populația să aibă încredere în medici trebuia construit un sistem medico-sanitar funcțional, iar eficacitatea acestuia depindea și de prezența unui contingent de medici calificați. Pentru a atrage medicii și a-i convinge să rămână la lucru, zemstva a decis să le creeze condiții de muncă, dar și de trai cât mai favorabile. Astfel, zemstva construiau locuințe pentru medici, le acordau concedii anuale, susțineau plecarea la simpozioane științifice, copiii medicilor primeau, în cele mai multe cazuri, burse pentru urmarea studiilor la școlile secundare și superioare, iar viața personalului medical era asigurată contra cazurilor morții de boli contagioase. În cazul morții unui medic, familia primea un ajutor în sumă de 5000 rub., iar în cazul morții unui agent sanitar – 1.000 rub.

Dezvoltarea sectorului sanitar a depins în mare măsură de bugetul zemstvei județului Bălți, aceasta din urmă alocând din an în an mai mulți bani. În 1909, spre exemplu zemstva județului Bălți rezerva dezvoltării sectorului sănătății publice suma de 46.033 rub.93 cop. [9, f. 19 v. - 22] din bugetul de 426.601 rub. 94 cop.[9, f. 22], mai puțin decât unele dintre zemstvele județene, precum spre exemplu cea din Hotin sau chiar Bender. Majoritatea banilor erau cheltuiți pentru întreținerea medicilor și/sau construcția de noi spitale sau reparației celor existente. Dar alocările zemstvei în sectorul sanitar creșteau cu înaintarea în timp, acesta beneficiind de o mai mare atenție decât cel al învățământului.

Analizând rolul zemstvei în domeniul medico-sanitar, menționăm că, în pofida faptului că aceasta a construit și deschis puține instituții medicale, sectorul medical a evoluat totuși în comparație cu situația acestuia de la mijlocul anilor '50 ai sec. XIX și chiar cu cea de la 1870. La începutul sec. XX, lucrurile stăteau altfel. Zemstva putea declara cu îndrăzneală că a realizat succese în domeniu [17, p. 96]. Spitalele zemstvei și ambulanțele, înființarea cărora a început în anii '70, corespundeau cerințelor timpului. Ele se distingeau prin încăperi largi, prin curățenie, abundență de lumină și aer, și erau asigurate cu lenjeria necesară, medicamente, mijloace de bandaj etc.[17, p. 98]. Iar meritul pentru acest progres i-a revenit zemstvei [20, p. 88]. Opera de construcție a sistemului medico-sanitar a fost stopată de primul război mondial, după care zemstvele nu și-au mai putut restabili activitățile în domeniu.

Concluzii

Departate de a fi avut o activitate fructuoasă în domeniile în care a desfășurat activități, uneori mai pasivă alteori mai dinamică decât alte zemstve județene în rezolvarea problemelor cu caracter local, Zemstva județului Bălți a marcat rezultate care nu pot fi neglijate. Deși construcția drumurilor și podurilor nu a atins niciodată nivelul așteptărilor localnicilor, iar școlile nu au putut alfabetiza populația, Zemstva bălțeană, împreună cu celelalte zemstve basarabene, a făcut ca acolo unde înaintea apariției instituțiilor de zemstvă domina ignoranța și întunericul, către sfârșitul activității lor se vad raze de lumină [17, p. 160].

Cea mai mare mândrie a zemstvei județului Bălți rămâne totuși a fi faptul că ea a constituit instituția la care s-a discutat și votat prima oară unirea Basarabiei cu România, încă la 3 martie 1918.

Bibliografie:

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M.), f.2, inv.1, d.8041
2. A.N.R.M., f. 9, inv. 2, d. 19
3. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1
4. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 358
5. A.N.R.M., f. 65, inv. I, d. 536
6. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 886
7. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1536
8. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1598
9. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1639
10. A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1806
11. A.N.R.M., f. 67, inv. 1, d. 8
12. A.N.R.M., f. 297, inv. 1, d. 196
13. Bezviconi, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943
14. Ciachir, N. *Basarabia sub stăpânire țaristă*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.
15. Gore P., *Autoguvernarea și Zemstvoul*, Chișinău, 1920
16. Hristofer Lipa, *Amintiri despre N. Casso*, Florești, 1921
17. *Istoricul și activitatea Zemstvelor în Basarabia în curs de 50 de ani (1869-1919)*. Ediția zemstvelor județene, Chișinău: tip."Glasul Țării", 1920
18. *Zemstva în Basarabia. Regulamente*, Chișinău, 1920
19. *Бессарабское губернское земское собрание XXVI очередного созыва 1895 года. Отчеты, доклады губернской земской управы и постановления собрания*. Кишинев, 1895
20. Будак, Илья. *Буржуазные реформы 60-70 гг. XIX в. в Бессарабии*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1961

21. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы Губернскому собранию 43 очередного созыва в 1911 году, Кишинев, 1912
22. Доклады Бессарабской земской управы чрезвычайному губернскому земскому собранию 28 июня 1905 г. Кишинев, 1905
23. Доклады губернской земской управы Губернскому земскому собранию XXX очередного созыва 1898 г. Постановления очередного собрания, Кишинев, 1899
24. Доклады Ясской уездной управы и постановления к ним Ясского уездного земского собрания 1880 г. In: Вестник Бессарабского Земства, 1881, №. 9-10, р. 13-14.
25. Доклады Ясской уездной земской управы и журналы заседаний XI очередного Ясского уездного земского собрания созыва 1879 года. In: Сборник Бессарабского Земства, 1880, №. 4, р. 90.
26. Материалы для истории земской медицины, Обзор Бессарабской губернии (санитарная часть). In: Вестник Бессарабского Земства, 1881, №. 1-2.
27. О введении всеобщего образования в Бессарабии с кратким обзором состояния народного образования в губернии, In: Доклад губернской земской управы земскому собранию XXXIX очередной сессии с 8-ю приложениями, Кишинев, 1907
28. Об активном участии губернского земства в деле народного образования. In: Доклады Бессарабской земской управы губернскому земскому собранию XXXVII очередной сессии в 1905.
29. Обзор Бессарабской губернии за 1882 год. In: Вестник Бессарабского Земства, №. 1-2, 1882, р.4-5.
30. Обзор деятельности земств покустарной промышленности, Выпуск II, С-Петербург, 1914
31. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы с 1-го января по 1-е сентября 1903 года губернском земскому собранию XXXV очередной сессии в 1903 году, Кишинев, 1903
32. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы губернскому земскому собранию 46-й очередной сессии за 1913 год, Кишинев, 1913.
33. Сборник Бессарабского Земства, №.1, 1871.
34. Сметы расходовна губернские и уездные земские потребности Бессарабской губернии 1877 г. In: Сборник Бессарабского Земства, 1877, №.1.
35. Веселовский, Б. История земства засороклет, СПб.: Изд-во О.Н. Поповой, т. IV, 1912
36. Восьмой губернский съезд врачей и представителей земств Бессарабской губернии 17-25 марта 1897 года, Кишинев, 1898.

**TACTICI, METODE ȘI ACȚIUNI DE LICHIDARE
A BISERICII GRECO-CATOLICE ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ**
*Tactics, Methods and Actions of a Greek Catholic Church Liquidation
in Communist Romania*

Florin GATEA, Ludmila TIHONOV

S-a născut la 26 septembrie 1981 la Blaj, Transilvania, România. În anul 1994 a absolvit Universitatea Babeș Bolyai-Cluj Napoca, Facultatea de Teologie Greco – Catolică. În 2008 se înscrie la studiile de masterat, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea Istorie și Relații Internaționale. Preot paroh Sebeș, Protopop de Sebeș și Consilier Mitropolitan în Arhiepiscopia Majoră Română Unită cu Roma, Greco - Catolică, de Alba Iulia și Făgăraș, România. Responsabil cu problemele administrative în relația cu protopopiatele. În prezent face studii de doctorat la Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Domeniul de cercetare: „Istoria Românilor (epoca contemporană). Politica comunistă anti-religioasă de lichidare a Bisericii Greco-Catolice din România.

Născută la 15 noiembrie 1962, în satul Peresecina, raionul Orhei. Absolventă a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1987). În 2000 susține teza de doctor în științe istorice în cadrul USM. 2000-2006 – lector superior, Facultatea Istorie și Relații Internaționale Universitatea Liberă Internațională din Moldova; 2006-2010 – conferențiar universitar, șef-catedră Istorie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova; 2010 – membru al Comisiei Prezidențiale privind studierea și aprecierea a regimului totalitar-comunist din Republica Moldova; 2010-2011 – Decan-interimar la Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM. Autor al monografiei *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965)*. Autor al unor studii și articole privind politica statului sovietic față de culte; teroarea comunistă în Basarabia; deportările staliniste; statutul minorităților naționale în RSSM.

ABSTRACT

In the process of establishing post-war world, the imposition and subsequent increase in Soviet hegemony in Central and South-East was a significant phenomenon. Through the appropriate strategies of each country specific realities of the region and at the same time taking advantage of deep crisis caused by World War II, the Soviets would impose its own political system and ideology. But the survival of new political powers, as was conceived by theorists of communism, was possible only through a top-down reconstruction of the whole society which meant that the new regime will come into conflict with structures and institutions that ensure the existence of democratic and its dynamic. Religious policies promoted by popular democratic regimes have been shaped by a complex set of determinants, including the pattern of ethno-religious, relations between majority and minority ethnic and religious, cultural horizon of that company's attitude during the war, etc. churches. From this perspective Romania's case is an interesting example.

În procesul de constituire a lumii postbelice, impunerea și ulterior accentuarea hegemoniei sovietice în Europa Centrală și de Sud-Est a reprezentat un fenomen semnificativ. Apelând la strategii adecvate realităților concrete ale fiecărei țări din această regiune și profitând în același timp, de criza profundă generată de al doilea Război Mondial, sovieticii vor impune propriul sistem politic și ideologic. Dar, supraviețuirea noii puteri politice, așa cum a fost concepută de teoreticienii comunismului, nu era posibilă decât printr-o reconstrucție de *sus în jos* a întregii societăți ceea ce însemna că noul regim va intra în conflict cu structurile și instituțiile ce asigurau existența democratică și dinamică a acesteia.

Politicile religioase promovate de regimurile de democrație populară au fost modelate în funcție de un complex set de determinanți, între care, configurația etno-confesională, raporturile dintre majorități și minorități etnice și confesionale, orizontul cultural al societății respective, atitudinea bisericilor în timpul războiului etc.

Din această perspectivă cazul României constituie un interesant exemplu. Strategia adoptată de Partidul Comunist Român (P.C.d.R.) și aplicată după 6 martie 1945 de guvernul Petru Groza a căutat să fructifice experiența sovietică manifestând în același timp „o adâncă înțelegere a realităților de la noi” după cum se exprima unul dintre liderii comuniști, Vasile Luca. Această preocupare a implicat un efort de adaptare a politicii religioase prin care noul regim urmărea realizarea obiectivelor sale la tradițiile politice și juridice românești. În România interbelică raporturile dintre Stat și Biserică fuseseră reglementate printr-o serie de acte normative inspirate din prevederile Constituției adoptate în martie 1923, concepția care a stat la baza acestor raporturi întemeindu-se pe „doctrina politică a legăturilor dintre stat și diferitele biserici”. Altfel spus, cultele recunoscute potrivit legii, beneficiau de autonomie ecleziastică, statul rezervându-și dreptul de a legifera în chestiuni ce priveau „viața externă a bisericii”. Cadrul legislativ elaborat consacra poziția diferită a bisericilor recunoscute în raporturile cu statul.

Astfel, Biserica Ortodoxă, majoritară a fost recunoscută ca dominantă, iar Biserica Unită (greco-catolică) în calitatea ei de biserică românească avea un statut superior celorlalte Biserici minoritare. Normele constituționale, legea de unificare a Bisericii Ortodoxe Române adoptată în 1925, legea cultelor minoritare votată în 1928, Concordatul semnat în 1927 și ratificat în 1929 și Acordul de la Roma semnat în 1932 au constituit eșafodajul legislativ care, în pofida imperfecțiunilor sale, a permis cultelor recunoscute să-și împlinească misiunea lor spirituală, culturală și de caritate potrivit normelor și învățăturilor proprii.

Debutul politicii comuniste de teroare religioasă. Schimbările survenite în situația politică a României în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, când regele Mihai susținut de liderii partidelor democratice a decis ieșirea din Axă și alăturarea României la coaliția Națiunilor Unite, și semnarea convenției

de armistițiu la Moscova, la 12 septembrie, au marcat nu doar sfârșitul unui regim politic identificat cu mareșalul Ion Antonescu, ci și începutul unei noi epoci [3]. În scurtă vreme, confruntarea dintre forțele politice grupate în Frontul Național Democrat (FND), coaliția de stânga de inspirație sovietică edificată în jurul P.C.R. și partidele democratice s-a situat în prim-planul vieții politice românești. Strategia adoptată de P.C.R. în scopul subordonării și controlării activității bisericilor, aplicată după 6 martie 1945 de guvernul Groza, a căutat să fructifice experiența sovietică, manifestând în același timp „o adâncă înțelegere a realităților de la noi”, după cum se exprima liderul comunist V. Luca [14].

Într-o formulare sintetică, atitudinea Bisericii Unite față de noua stângă configurată pe eșichierul politic românesc a fost formulată astfel: „Nici un adversar la stânga dacă Isus Hristos e respectat ca Dumnezeu și om și doctrina lui bazată pe iubire, e acceptată ca doctrină de bază a noii orânduiri” [19, p.141].

În anii interbelici „aripa ardeleană” a P.N.Ț. a beneficiat din partea unei părți a clerului greco-catolic de o susținere constantă în județele transilvane cu populație românească, majoritar greco-catolică. Potrivit observațiilor contemporanilor situația nu se schimbese semnificativ până la sfârșitul anului 1944 [19, p.141].

După eliberarea Transilvaniei de Nord, Episcopatul Bisericii Unite a urmărit refacerea structurilor ecleziastice și completarea parohiilor devenite vacante după „arbitrajul de la Viena.” La 25 octombrie 1945, nunțiatura apostolică din București i-a informat pe episcopii Iuliu Hossu și Valeriu Traian Frențiu în legătură cu decizia Congregației pentru Biserica Orientală de a așeza întreaga eparhie de Oradea Mare sub jurisdicția episcopului Frențiu, încetând astfel administrația apostolică deținută până în acel moment de episcopul Hossu [19, p.141]. În același timp, ierarhia a fost preocupată de relansarea activității asociațiilor laice AGRU, ASTRU aflate sub îndrumarea spirituală a bisericii. Un rol important în dialogul cu autoritățile politice îl avea nunțiatura de la București, devenită în noul context geopolitic, și un important punct de observație a evenimentelor care se derulau în România dar și în zonele din vecinătate. Aflat din 1936 în fruntea oficiului diplomatic de la București și beneficiind de excelente relații în mediile politice și ecleziastice românești, Monsignor Andrea Cassulo a urmărit îndeaproape schimbările ce aveau loc pe eșichierul politic românesc, maniera în care sovieticii căutau să influențeze cursul evenimentelor potrivit intereselor lor. În discuțiile avute cu înalți funcționari din Ministerul Afacerilor Externe a solicitat informații în legătură cu posibilitatea exproprierii averilor bisericesti, revendicare prezentă în programele unor partide de stânga. A fost preocupat, de asemenea, de eventualele consecințe ale prezenței sovietice asupra relațiilor interconfesionale și, mai ales, a viitorului legăturilor între bisericile ortodoxe română și rusă [19, p.141].

Cunoscând influența de care se bucurau preoții, comuniștii au încurajat apariția unei organizații care să-i grupeze pe „preoții democrați.” În februarie 1945, Gruparea Preoților Democrați își schimbă numele în Uniunea Preoților Democrați și intră în FND [19, p.141].

Cu toate că încadrarea preoților în Uniune a fost susținută inclusiv de ierarhi ai Bisericii Ortodoxe și, în pofida unor adeziuni spectaculoase, produse mai ales după 6 martie 1945, organizația nu a înregistrat succesele așteptate de inițiatori. De altminteri, unii episcopi catolici, fie de rit latin, fie de rit răsăritean, au interzis preoților aflați sub jurisdicția lor să se înscrie în astfel de organizații [5]. Însă, UPD nu a constituit doar un mijloc de insinuare a comuniștilor în rândul slujitorilor cultelor. Membrii de încredere au ocupat după 6 martie 1945 funcții importante în Ministerul Cultelor, sau/și au făcut parte din comisiile de epurare ale clerului, iar președintele Uniunii, preotul Constantin Burducea, va deveni ministru al cultelor [19, p.141].

Între obligațiile asumate de guvernul român în convenția de armistițiu se numărase și „defascizarea” aparatului de stat. Deoarece cultele recunoscute beneficiau de subvenții din partea statului, întreg personalul clerical cădea sub incidența legislației adoptate, prin urmare ministerul Cultelor s-a adresat și episcopilor catolici solicitându-le aplicarea dispozițiilor Decretului lege nr. 864 din 1944 privind epurarea. Noul guvern condus de P. Groza i-a sancționat prin intermediul noii legi a epurațiilor și pe preoții care exprimau opinii și/sau atitudini opoziționiste față de noul regim. Unii dintre aceștia au fost închiși în „lagăre speciale”, bineînțeles, alături de alte categorii de „epurați” în temeiul aceleiași legi, însă preoții care semnau un act de adeziune la FND erau eliberați [31, p.75-88].

Sesizând miza reală a noi abordări juridice propuse de guvern în problema epurărilor, mons. Cassulo a intervenit în mai multe rânduri la Ministerul Afacerilor Externe, exprimându-și speranța că măsurile adoptate nu vor încălca dispozițiile Concordatului potrivit cărora numirea și încetarea din funcție a preoților sunt de competența exclusivă a episcopilor [19, p.151-152].

În speranța că va obține susținerea cultelor, guvernul Groza a adoptat o serie de măsuri menite să demonstreze dorința de colaborare cu toate bisericile. Astfel, guvernul a exceptat proprietățile funciare ecleziastice de la exproprierea care a precedat reforma agrară din martie 1945, a permis continuarea activității instituțiilor de asistență socială și acțiuni caritabile și a menținut religia între materiile din școlile de stat. Mai mult, o serie de organizații satelit ale comuniștilor au propus bisericilor să colaboreze în domeniul asistenței sociale. De pildă, „Apărarea Patriotică” a ajuns la un acord cu arhiepiscopia Bucureștiului, potrivit căruia comitetele sale urmau să colaboreze cu preoții și comitetele parohiale în vederea „ajutorării celor năpăstuiți.” O propunere similară de cola-

borare a fost făcută în toamna anului 1945 mitropoliei greco-catolice de la Blaj [19, p.151-152].

Totuși, tratamentul inegal de care beneficiau cele două biserici românești, ortodoxă și greco-catolică, din partea autorităților era vizibil încă din anul 1945. Unele motive erau de ordin politic, guvernul fiind nemulțumit de pasivitatea clerului și credincioșilor greco-catolici față de măsurile adoptate, precum și de neangajarea în formațiunile politice din FND [29, p.105]. Alte motive care au justificat atitudinea diferențiată a guvernului față de cele două biserici, își au explicația în schimbările de ordin geopolitic care au survenit în preajma încheierii celui de-al doilea război mondial. Istoriografia occidentală a subliniat rolul avut de Biserica Ortodoxă în re-sovietizarea teritoriilor vestice încorporate de URSS și în promovarea intereselor sovietice în Europa răsăriteană [18, p.344-348]. Primul succes al alianței dintre Kremlin și Patriarhia moscovită în afara Rusiei a fost înregistrat în Ucraina, Biserica Ortodoxă Rusă având un rol important în suprimarea Bisericii Unite Ucrainene prin „revenirea credincioșilor greco-catolici ucraineni la Biserica Mamă” [23].

Totuși, evenimentele desfășurate în Ucraina nu au avut consecințe imediate asupra raporturilor dintre Biserica Unită și guvernul Groza, deoarece prioritățile regimului erau altele deși posibilitatea aplicării modelului ucrainean în cazul Bisericii Române Unite a fost evocată pentru prima dată în a doua jumătate a anului 1946, într-un moment în care relațiile dintre URSS și puterile occidentale se deteriorau rapid [19, p.155].

Anchetele administrative și polițienești nu i-au vizat însă doar pe preoți. În octombrie 1945, o comisie a ministerului Cultelor s-a deplasat la Baia Mare unde, împreună cu reprezentanți ai administrației locale și organizațiilor componente ale FND, a cercetat veridicitatea „plângerilor” formulate cu privire la activitatea episcopului unit, Alexandru Rusu al Maramureșului. Rezultatele au fost consemnate într-un proces-verbal ce a fost trimis și la București, comisia formulând nouă puncte de acuzație la adresa episcopului Rusu [19, p.155].

Acuzații similare erau reiterate într-un material informativ din 5 noiembrie 1945, potrivit căruia, episcopul Rusu a evaluat mișcările politice „prin prisma influențelor catolice.” În consecință, episcopului i-ar fi imposibil „să conceapă curentul realei democrații [de sorginte comunistă-sovietică n.n] și să sprijine acest curent, în care proletariatul să aibă drept de asumare și de voință.” În schimb, era un susținător al PNT condus de Iuliu Maniu [19, p.155].

Episodul consumat în octombrie la Baia Mare, poate fi corelat cu un alt moment extrem de important pentru Biserica Unită, derulat în martie 1946. Avem în vedere alegerile de mitropolit, care, din cauza războiului, fuseseră amânate. Soluția aleasă de Sf. Scaun – numirea unui administrator apostolic – fusese una provizorie, dictată de împrejurări. Perpetuarea ei putea genera disfuncții în

structurile ecleziastice, afecta poziția Bisericii Unite în raport cu celelalte culte și chiar relațiile cu statul. De altfel, cu prilejul Conferinței episcopale desfășurate la Blaj după încheierea războiului, mai exact între 4-5 iunie, în prima parte, la care au participat doar episcopii, s-a hotărât să se ceară Sf. Scaun concederea convocării sinodului electoral pentru a alege candidații la scaunul mitropolitan [4].

Guvernul a urmărit, din rațiuni politice, cu atenție tendințele și opțiunile clerului apelând și la serviciile secrete care i-au supravegheat mai ales pe episcopii Alexandru Rusu și Iuliu Hossu, considerați a fi principalii candidați. Concluziile formulate în notele informative erau nefavorabile guvernului [31, p107-108]. Membrii colegiului electoral pentru alegerea mitropolitului Blajului au fost prezenți la Blaj începând cu 11 martie, alegerile desfășurate potrivit Regulamentului aprobat de Sfântul Părinte Pius al XII-lea, având loc în 16 martie [4].

Cel mai mare număr de voturi a fost obținut de episcopul Alexandru Rusu care a fost urmat de episcopul Iuliu Hossu. Într-o notă informativă elaborată la doar o zi după alegeri, se recomandau guvernului două alternative, fie recunoașterea lui Alexandru Rusu ca mitropolit și inițierea dispozițiilor prevăzute în Concordat pentru validarea sa și numirea mons. Emil Iuga episcop la Baia Mare, fie demararea unor negocieri directe cu Vaticanul care să se finalizeze cu numirea mons. Iuga ca mitropolit [4].

În cele din urmă, autoritățile de la București au amânat sine die demararea procedurilor stipulate în Concordat pentru numirea/confirmarea Mitropolitului Bisericii Române Unite iar eforturile depuse de mons. Cassulo, în toamna anului 1946, în vederea identificării unei soluții prin care să se pună capăt vacanței scaunului mitropolitan au eșuat [4].

Eșecul înregistrat de guvern în acțiunea de infiltrare a clerului superior a determinat o regândire a politicii față de Biserica Unită. Potrivit unui raport american din iulie 1946, guvernul preferă unui conflict deschis cu Biserica Catholică o acțiune „camuflată”: caută să minimalizeze importanța catolicismului, susține Biserica Ortodoxă în detrimentul celei Catolice, ia măsuri pentru izolarea comunității catolice, îngreunează contactele cu Vaticanul. Restricționarea legăturilor cu Sf. Scaun a fost impusă printr-o dispoziție a primului-ministru P. Groza, din 22 martie 1946, potrivit căreia Mitropolia Unită de la Blaj și toate instituțiile din subordine urmau „să ceară, în prealabil și din timp, avizul Președinției Consiliului de Miniștri pentru orice misiune, însărcinare sau delegație în străinătate, dată în interes de serviciu, uneia sau mai multor persoane, indicând numele și prenumele, calitatea, domiciliul, însărcinarea, data și țara în care pleacă” [19, p.153].

Raporturile româno-vaticane au cunoscut în primăvara și vara anului 1946 și momente mai puțin faste, „cazul” mons. Cassulo fiind probabil cel mai bun exemplu. În contextul pregătirii și desfășurării așa-numitului „proces al mării

trădări naționale,” în presa de stânga s-au formulat unele aprecieri critice privind atitudinea mons. Cassulo în timpul campaniei din Răsărit. Pe de altă parte, e posibil ca episodul să fi fost mai degrabă rezultatul presiunii sovieticilor, în mediile catolice din București întreaga affaire fiind considerată un nou episod ce opunea Moscova Vaticanului. Nu întâmplător, noul ambasador sovietic la București, Kavtaradze a refuzat să solicite o întrevedere de curtoazie cu mons. Cassulo, decanul corpului diplomatic [5]. Pius al XII-lea și colaboratorii săi din Secretariatul de Stat au sesizat miza reală a atitudinii sovieticilor și, în consecință, pentru a evita noi tensiuni în raporturile cu statele din zona de influență sovietică au numit diplomați de rang inferior. Astfel, la 24 mai 1946, mons. Gerald Patrick O’Hara, episcop de Savannah-Atlanta a fost numit regent al nunțiatului de la București [26, p.140]. Ca urmare a tergiversării acordării vizei de către guvernul român, mons. O’Hara și-a preluat postul abia la începutul anului 1947.

Pentru a se conforma angajamentele asumate de România după conferința de la Moscova din decembrie 1945, la 12 ianuarie 1946, Ministerul Cultelor a organizat sub președinția ministrului pr. C. Burducea o conferință interconfesională în care s-a discutat chestiunea revizuirii legii cultelor în sensul legiferării libertății religioase. La această primă întâlnire Biserica Unită a fost reprezentată de episcopul auxiliar Vasile Aftenie, care a adus în discuție și numeroasele dificultăți cu care se confruntau greco-catolicii: dărâmarea bisericilor din secuime, revenirea greco-catolicilor care au fost constrânși între 1940-1944 să treacă la alte confesiuni, etc [5].

Intenția guvernului de a adopta o nouă lege a cultelor nu a fost primită cu entuziasm în mediile greco-catolice. De pildă, episcopul Alexandru Rusu aprecia că prin acest proiect guvernul vizează erodarea pozițiilor „cultelor naționale.” În consecință, Biserica Unită nu-și poate permite susținerea unui astfel de proiect, episcopul propunând retragerea Bisericii Unite de la aceste discuții [5].

Guvernul nu a renunțat la intenția sa. Anteproiectul legii a fost trimis tuturor cultelor recunoscute și ulterior publicat în presa vremii. La solicitarea Nunțiatului de la București de examinare a anteproiectului și de formulare a unor observații, Episcopul Frențiu a convocat o conferință episcopală la Blaj, propunerile și amendamentele formulate de Episcopi fiind transmise Ministerului Cultelor [5].

În scrisori separate trimise Ministerului Cultelor, episcopii Iuliu Hossu, Alexandru Rusu și Ioan Bălan au solicitat amânarea discutării anteproiectului legii cultelor până după desfășurarea alegerilor parlamentare. Totodată, ei au solicitat eliminarea unor articole, între care art. 58 referitor la repartizarea bunurilor cultului în cazul trecerii credincioșilor la un alt cult, întrucât afectează statutul de organizare și implicit Biserica, „a cărei libertate și funcționare conform statutului ei de funcționare, este garantată și de anteproiectul legii de față” [5].

Datorită numeroaselor critici formulate în special de reprezentanții cultelor cu pondere importantă în configurația religioasă a țării guvernul a hotărât să amâne discuțiile pe marginea noii legi a cultelor. În toamna anului 1946, în contextul apropierei datei alegerilor parlamentare s-au înmulțit apelurile guvernului care vizau susținerea de către culte a coaliției de stânga, controlată de comuniști. În pofida amenințărilor, preoții nu au devenit, în marea lor majoritate, propagandiști ai Blocului Partidelor Democratice. În perioada ce a urmat alegerilor, o serie de preoți greco-catolici, cunoscuți pentru intransigența opiniilor lor politice au fost arestați, unii chiar pentru câteva săptămâni [5].

Sfârșitul anului 1946 a adus unele modificări la nivelul conducerii Bisericii Unite. La 18 decembrie 1946 nunțiatura de la București comunica mons. Frențiu decizia Sf. Scaun de a-l înlocui în calitatea de administrator apostolic al mitropoliei Blajului cu episcopul Ioan Suciu. Decretul de numire al noului administrator apostolic, redactat în numele Sf. Scaun de mons. Andrea Cassulo cu autorizarea Congregației pentru Biserica Orientală, a fost prezentat în ședința capitolului mitropoliei de la Blaj. Ministerul Cultelor a recunoscut, la 4 februarie 1947, numirea episcopului Ioan Suciu în calitate de administrator apostolic al mitropoliei de la Blaj [9].

Cazul României, stat care intrase în zona de interes sovietic, reprezintă un exemplu interesant în ceea ce privește dinamica raporturilor dintre statul comunist și biserică. Schimbările survenite în situația politică a României în urma actului de la 23 august 1944, eliberarea Transilvaniei (octombrie 1944) și repunerea limitată în vigoare a Constituției din 1923, au generat numeroase speranțe, dar și unele temeri în societatea românească pentru că „în pragul democrației – se arată într-un articol apărut în *Unirea* din Blaj – se aud aceleași cuvinte rostite în același spirit ca în 1940: epurări, sancțiuni”. Aluziile formulate în articol învederează sentimentele contradictorii ce animau populația românească în toamna anului 1944.

Optimismul de la sfârșitul lui august era acum temperat datorită influenței pe care sovieticii păreau să o aibă în această parte a Europei, precum și de prezența agresivă pe scena politică românească a tovarășilor lor de idei din Partidul Comunist Român. Când o societate se confruntă cu momente de ruptură generate de experiențe tragice, se dezvoltă discursuri și atitudini publice care susțin necesitatea înfăptuirii unor reforme radicale. Într-un asemenea context, comuniștii români, asemenea tovarășilor lor din alte țări, au căutat să se auto-definească drept lideri ai reformelor sociale, economice și politice, religioase. Confruntat cu problema legitimității, guvernul condus de Petru Groza a evitat confruntarea cu denominațiile confesionale recunoscute pe teme precum educația religioasă, implicarea bisericii în asistența socială ori aspecte relevante pentru identitatea națională a unor grupuri confesionale minoritare. Guvernul Groza

preferă unui conflict deschis cu Biserica Catolică o acțiune „camuflată”: caută să minimalizeze importanța catolicismului, susține Biserica Ortodoxă în detrimentul celei Catolice, ia măsuri pentru izolarea comunității catolice, îngreunează contactele cu Vaticanul.

Tactici, metode și acțiuni comuniste de lichidare a Bisericii Greco-catolice. Consolidarea noului regim, în urma succesului electoral din noiembrie 1946 obținut prin fraudă și violență și a semnării tratatului de pace cu România, în februarie 1947, a avut consecințe nefaste și în planul raporturilor dintre stat și biserică.

Încă din prima parte a anului 1947, guvernul era hotărât să fixeze noi limite autonomiei cultelor și, totodată, să exercite un mai mare control asupra lor. În acest sens, Ministerul Cultelor a elaborat două proiecte de lege, unul privitor la pensionarea și punerea în retragere a membrilor tuturor cultelor, cel de-al doilea vizând modificarea unor articole din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române adoptată în 1925. În promovarea primului proiect, guvernul s-a confruntat și cu reticențele Bisericii Catolice [10]. La 25 aprilie 1947, Nunțiatul de la București a adresat Ministerului de Externe o notă verbală în care se afirma că articolele din proiectul de lege privind pensionarea clerului erau în contradicție cu dispozițiile Concordatului și tradițiile Bisericii Catolice [11]. În răspunsul adresat Externelor, inițiatorul proiectului de lege, Ministerul Cultelor, a afirmat că măsurile preconizate „au un caracter pur administrativ și astfel, nu constituie o violare a drepturilor Bisericii Catolice și nici o abrogare a dispozițiilor Concordatului” [12]. Nemulțumit de asigurările primite, mons. O'Hara s-a adresat din nou, la 13 mai 1947, Ministerului Afacerilor Externe, invocând o decizie a Consiliului legislativ din 8 februarie 1947 care pornind de la art. 8 din Concordat afirma că „reglementarea prevăzută în proiect în ceea ce privește punerea în retragere a membrilor încalcă obligațiile pe care statul român și le-a asumat prin Concordat.” În audiența acordată la 25 septembrie 1947 de ministrul cultelor Radu Roșculeț, mons. O'Hara a primit asigurări că proiectul de lege „are un caracter financiar și de protecție socială,” statul urmărind să-și respecte obligațiile față de culte asumate prin legea din 1928 [12].

Deteriorarea relațiilor dintre URSS și foștii aliați occidentali a dus treptat la înlocuirea colaborării cu confruntarea. Reacția sovietică la inițiativele americane – doctrina Truman și Planul Marshall – s-a concretizat prin crearea Biroului Informativ (Cominform) organizație menită să asigure o mai bună coordonare a acțiunilor partidelor comuniste fondatoare în fața ofensivei „forțelor imperia- liste occidentale conduse de Statele Unite” [22]. Acest moment marchează sfârșitul diversității, fie ea și limitată, ce caracterizase până în acel moment evoluția politică în Europa Central-Răsăriteană. De acum înainte fidelitatea față de URSS și față de sistemul sovietic va deveni rațiunea fundamentală pentru toți liderii

regimurilor de democrație populară din zonă [27, p.56]. Acest context explică, măcar în parte, sursele ostilității crescânde a guvernului Groza față de Biserica Catolică. O serie de rapoarte întocmite de serviciile secrete românești evidențiau, din perspectiva intereselor comuniștilor, schimbările intervenite în politica Sf. Scaun despre care se afirma că a devenit un instrument al propagandei americane. În România, se aprecia într-un astfel de raport, se pun mari speranțe în Biserica Unită care „trebuie să servească de punte pentru trecerea ortodocșilor la catolici”[8]. Serviciile secrete au reținut și nenumăratele întâlniri și discuții pe care mons. Cassulo și ulterior, mons. O’Hara le-au avut cu patriarhul Nicodim dedicate colaborării celor două biserici, Ortodoxă și Catolică, „până la unirea între bisericile creștine pentru a preveni haosul și dezastrul ce s-ar ivi în cazul în care la vrăjmășia politică, economică, s-ar adăuga și vrăjmășia religioasă”[9].

Încă din martie 1947, nunțiatul de la București a intervenit în repetate rânduri pe lângă guvern în favoarea unui „număr considerabil de preoți catolici de ambele rituri” arestați pentru desfășurarea de „activități politice ostile regimului.” Unii dintre preoții arestați, se afirma în nota verbală din 3 septembrie 1947, au fost reținuți fără a fi judecați, alții au fost supuși torturilor. Câteva luni mai târziu, mai exact la 18 decembrie 1947, nunțiatul a adresat Externelor o nouă notă verbală însoțită de o anexă ce conținea numele a 22 de preoți catolici de ambele rituri aflați în arest [5].

La rândul său, îngrijorat de arestarea a numeroși preoți și profesori în primăvara și vara anului 1947, episcopul Ioan Suciu, administratorul apostolic al mitropoliei Blajului, a solicitat o audiență primului-ministru Petru Groza. Cu acest prilej i-a propus acestuia să fie triați preoții arestați, încât cei mai bătrâni să fie strânși într-o mănăstire. P. Groza, evitând să-i dea un răspuns clar, a lansat în schimb o serie de acuze la adresa Bisericii Unite [8].

Întrucât situația Bisericii Catolice nu s-a ameliorat în perioada următoare, la sfârșitul lunii noiembrie s-a solicitat o nouă audiență primului-ministru. De această dată a participat întregul Episcopat catolic de rit latin și de rit răsăritean. În audiență episcopii au ridicat toate problemele cu care se confruntau și care împiedicau Biserica să-și îndeplinească rolul spiritual, moral, în societate. S-a afirmat cu acest prilej că existau încă mulți preoți închiși, că numărul orelor de religie din școli a fost redus, iar în ultima vreme se încalcă autonomia bisericilor [1]. În intervenția sa, primul-ministru Groza nu a oferit cuvintele de liniștire așteptate, ci dimpotrivă a sugerat că situația nu se va schimba până când Biserica nu va recunoaște noul sistem politic, cu toate implicațiile ce decurgeau de aici [1].

Dublul eveniment politic petrecut la sfârșitul anului 1947, abdicarea forțată a regelui Mihai și proclamarea Republicii Populare, confirma aprecierile formulate de P. Groza cu prilejul audienței episcopilor catolici. Cucerirea deplină a

puterii politice și consolidarea regimului favorizau accelerarea procesului de integrare a bisericilor în – potrivit expresiei lui P. Groza – „noul sistem.“ Această evoluție vizibilă în toate țările în care comuniștii au cucerit puterea se datorează existenței în politica religioasă a regimurilor comuniste a unor instrumente comune forjate de experiența sovietică care favoriza un model de biserică fără legături cu centre externe, încadrată în politica guvernamentală și redusă exclusiv la spațiul liturgic [21, p.87].

Anul 1948 marchează începutul introducerii constante și progresive a sistemului totalitar modelat după cel stalinist. Nunțiată de la București anticipa modificări de substanță ale raporturilor dintre Stat și Biserică, în primul rând separarea bisericii de stat, nefiind excluse alte măsuri represive împotriva Bisericii Catolice și, în particular, împotriva Bisericii Greco-Catolice [2].

Congresul de unificare al Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat în forma Partidului Muncitoresc Român, din februarie 1948, i-a prilejuit liderului comunist Gh. Gheorghiu-Dej ocazia de a critica atitudinea Bisericii Catolice față de regimul democrației-populare. În opinia liderului comunist, Biserica Catolică era „singura piedică încă organizată în calea instaurării definitive în România a regimului de democrație populară“ [2].

Nunțiată de la București a remis Ministerului de Externe un protest față de afirmațiile liderului Gheorghiu-Dej, considerate nejustificate și jignitoare la adresa catolicilor din România. Opiniile liderului comunist sunt puse pe seama necunoașterii activității desfășurate de Sf. Scaun. Ministerul de Externe a respins protestul Nunțiatății, ale cărei observații erau considerate nefondate, însă admitea că „în cazuri concrete, bine determinate, organele guvernului român au fost silit să ia măsuri împotriva unor slujitori ai Bisericii Catolice, care au inițiat și condus acțiuni împotriva ordinii democratice din țara noastră” [10].

În primăvara anului 1948, guvernul și-a intensificat eforturile menite să încadreze toate cultele în noua ordine politico-instituțională a țării. În acest sens, la 19 martie, ministrul cultelor, Stanciu Stoian a convocat mitropoliții și episcopii catolici de ambele rituri, solicitându-le sprijinirea guvernului cu ocazia alegerilor. Arhiepiscopul Alexandru Cisar a declarat, în numele episcopilor, că nu pot fi date astfel de dispoziții. Ca urmare, Ministerul Cultelor a adresat un apel credincioșilor catolici prin intermediul presei și al radioului [11].

Ca urmare a schimbării formei de guvernământ în urma abdicării forțate a regelui Mihai și a proclamării Republicii Populare, la 30 decembrie 1947, la începutul anului următor, toți ierarhii și conducătorii cultelor recunoscute au fost solicitați să depună jurământul de fidelitate față de noile autorități de stat. Ceremonia depunerii jurământului de către episcopii Bisericii Unite a avut loc la 31 martie 1948, în prezența premierului Petru Groza și a unor reprezentanți ai Ministerului Cultelor [12]. Dintre episcopii greco-catolici a luat cuvântul Iuliu

Hossu, care declara că prin jurământul lor, episcopii greco-catolici vor „împlini cu sfințenie tot ce nu este împotriva legii și mântuirii sufletelor” credincioșilor. De altfel, rezervele exprimate de episcopi erau justificate din moment ce noua formula a jurământului a fost pregătită de guvern fără consultarea Sf. Scaun, contrar dispozițiilor Concordatului în vigoare la acea dată [12].

Publicarea proiectului Constituției a reprezentat un nou prilej de confruntare între autorități și episcopii catolici de ambele rituri. Întruniți în conferință la Oradea sub președinția mons. Frențiu, episcopii greco-catolici au elaborat un memoriu în care au fost exprimate observațiile lor pe marginea proiectului de Constituție. Episcopii au stăruit asupra prevederilor care „unele se pot preta la interpretări care deschid calea unor măsuri adânc păgubitoare, iar altele...ar viola drepturile firești, deci eterne ale omului, principiile morale creștine și angajamentele internaționale ale statului român”[15].

Interzicerea deschiderii și întreținerii de școli, altele decât cele destinate pregătirii personalului religios, prevăzută de alin. 3, art. 28, a fost considerată contrară „spiritului însuși al proiectului de Constituție”. În același timp, textul respectiv încălca „unul din cele mai esențiale drepturi naturale ale omului: dreptul de a da propriilor copii educația conform convingerilor sale” [15]. În egală măsură, textul contravenea angajamentelor internaționale ale României, respectiv art. 3 al Tratatului de Pace conform căruia România s-a obligat să respecte drepturile fundamentale ale omului „între care fără îndoială este și acela, esențial, de a se educa pe sine și de a-și educa copiii potrivit cu convingerile sale” și dispozițiilor art. 19 al Concordatului care garanta „Bisericii Catolice dreptul de a înființa și întreține cu mijloace proprii școli de grad primar și secundar”.

În forma finală adoptată de Marea Adunare Națională, la 13 aprilie 1948, Constituția consacra, într-o formulare indirectă, separarea statului de biserică în art. 27, alineatul 1; potrivit alineatului 2 al aceluiași articol, „cultele sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber dacă ritualul și practica lor nu sunt contrarii Constituției, securității publice sau bunelor moravuri. Ultimul alineat al articolului 27 interzicea cultelor înființarea de instituții de învățământ general, fiind admise doar „școli speciale pentru pregătirea personalului cultului sub controlul statului.” Prin această formulare, statul și-a asigurat monopolul asupra educației și s-au creat premisele etatizării școlilor confesionale [15, p.11].

În vederea cooptării Bisericii Catolice de ambele rituri în regimul de democrație-populară, guvernul comunist de la București a elaborat și a pus în practică o strategie complexă potrivit căreia clerul și credincioșii Bisericii Greco-Catolice urmau să revină în cadrul Bisericii Ortodoxe, iar romano-catolicii să constituie o așa-numită „biserică catolică națională.” Presa comunistă, căreia i s-au asociat periodicele ortodoxe, a inițiat o campanie agresivă împotriva Sf. Scaun asociat puterilor imperialiste [30, p.185].

Locul și momentul declanșării acțiunii de reîntregire a Bisericii Ortodoxe nu au fost alese întâmplător. Aflat la Blaj, la 15 mai, cu prilejul aniversării centenarului revoluției de la 1848, mitropolitul Nicolae al Ardealului în a doua parte a discursului său a adresat un apel clerului și credincioșilor greco-catolici de a reveni la Biserica Ortodoxă, împlinind astfel o (presupusă) dorință seculară a românilor de a realiza și unitatea spirituală a neamului românesc [2].

Episcopul Ioan Suci, administratorul apostolic al mitropoliei, a încercat să răspundă discursului mitropolitului Nicolae, însă organizatorii i-au refuzat cererea deoarece nu fusese programat între cei care urmau să se adreseze participanților. În schimb, a rostit un discurs la încheierea serviciului religios în Catedrala mitropolitană în care a stăruit asupra semnificației Adunării Naționale din 3/15 mai 1848, care „a fost strădania unui popor de a reabilita omul din iobag, de a scoate la iveală socială din straietele umilitoare a năpăstuitului robotaș, omul demn și liber, fără cătușe morale și fără cătușe politice” [7].

În fața acestei ofensive, episcopii greco-catolici întruniți în conferință la Oradea, în 17 iunie, au hotărât redactarea unor memorii, care să exprime punctul de vedere al Bisericii Unite pe marginea apelurilor adresate clerului și credincioșilor greco-catolici de mitropolitul Bălan și de patriarhul Justinian, adresate Prezidiului RPR și guvernului, precum și a unei scrisori pastorale către clerul și credincioșii lor, ultima fiind citită în toate bisericile în 29 iunie 1948, sărbătoarea Sf. Petru și Pavel [20, p.194].

Denunțarea Concordatului. Legile de sgrumare a Bisericii Greco-catolice. Denunțarea concordatului cu Sf. Scaun a constituit un alt moment important în strategia guvernului de reprimare a Bisericii Catolice. Actul a fost precedat și însoțit de o intensă campanie de presă menită să justifice gestul guvernului român. Unele articole sugerează, mai mult sau mai puțin voit, motivele reale ale denunțării Concordatului, anume întreruperea legăturilor bisericilor locale cu Sf. Scaun, etatizarea învățământului confesional și nu în cele din urmă grăbirea „reîntoarcerii” românilor uniți la Biserica ortodoxă [16]. Astfel, înțelegând ineficiența de a distruge Biserica Unită prin mijloacele Bisericii Ortodoxe, guvernul și-a schimbat tactica și a emis o serie întreagă de decrete restrictive menite să ducă la capitularea Bisericii Unite „într-un mod legal”.

La 17 iulie 1948, guvernul a denunțat unilateral Concordatul dintre Sf. Scaun și România semnat în 1927 și ratificat în 1929, care fixase cadrul legal a existenței Bisericii Catolice din România și în mod special a celei de rit bizantin. Respectivul Decret nr. 151 a fost publicat două zile mai târziu în Monitorul Oficial (nr.164) și conține următoarele:” Concordatul încheiat dintre România și Sfântul Scaun la 10 mai 1927, precum și acordurile și convențiunile ulterioare, intervenite în aplicațiunea aceluși Concordat, se denunță pe data publicării prezentei legi. Pe aceeași dată, încetează aplicațiunea Concordatului, acordurilor și convențiunilor

nile ulterioare. Legea din 12 iunie 1929 pentru ratificarea Concordatului precum și legile de ratificare a convențiilor sau acordurilor ulterioare se abrogă” [16].

Episcopatul catolic din România întrunit în conferință la 29 iulie 1948 a înaintat Prezidiului Republicii Populare un memoriu în care își exprima protestul față de denunțarea Concordatului, deoarece acordul nu prejudicia libertatea religioasă sau drepturile celorlalte culte [16].

Un protest similar a adresat și Nunțiatura de la București care în nota-verbală remisă Externelor a criticat maniera în care guvernul a adoptat aceasta decizie, remarcând faptul că nu au fost respectate dispozițiile art. 23 din Concordat, conform cărora denunțarea trebuia să fie precedată de un preaviz de șase luni. Mai mult, Nunțiatura aprecia că motivele invocate pentru denunțarea acordului „sunt inexistente și lipsite de orice fundament de fapt ori de drept” [5].

Diplomații străini acreditați la București apreciau că, după denunțarea Concordatului, guvernul va întrerupe relațiile diplomatice cu Sf. Scaun, iar mons O’Hara și membrii Nunțiatunii vor fi expulzați [7].

După denunțarea Concordatului, guvernul comunist a adoptat o serie de decrete-legi al căror scop a fost diminuarea prezenței bisericii în spațiul public. Prin Decretul nr. 175, din 2 august 1948, pentru reforma învățământului, statul și-a impus monopolul asupra educației, iar prin Decretul nr. 176 au trecut în proprietatea statului toate bunurile bisericilor, congregațiilor și a comunităților care au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ [32]. Episcopatul catolic a protestat energic împotriva acestui act de forță și la 26 august 1948, a trimis un memoriu Ministerului Învățământului Public prin care acesta din urmă este acuzat de încălcarea articolului 8 din Constituție, prin care este garantat dreptul la proprietate și articolul 27 despre libertatea conștiinței. Astfel, în memoriu se stipula „...Cum prin decretul amintite, cultului nostru i s-au înstrăinat o seamă de bunuri mobile și imobile care îi sunt necesare pregătirii personalului cultului precum și celorlalte așezăminte asigurate de Constituție, cu onoare vă rugăm, Domnule Ministru, să dispuneți restituirea acestor bunuri, în lipsa cărora însăși libertatea religioasă, atât de solemn garantată de Constituție și reglementată de Decretul nr.177, rămâne esențial paralizată” [19, p.89].

Adoptarea Decretului-lege nr. 177 din 4 august 1948 pentru regimul general al cultelor reprezintă etapa finală a strangulării libertății bisericii și încadrării ei în regimul comunist. Scopul acestui document a fost să arunce ierarhia în cea mai mare confuzie și să o dezorganizeze. De fapt, structurile administrative au fost răsturnate, reducând numărul diecezelor de la zece la patru (două pentru catolici „latini” și două pentru „uniți”) astfel încât fiecare dieceză urma să aibă în jur de 750.000 de credincioși. Potrivit legii nici o autoritate spirituală străină nu are dreptul să-și exercite jurisdicția în țară (art.41), iar relațiile de natură spi-

rituală, pe care diferitele confesiuni religioase ar dori să le întrețină cu alte state, urmau să fie controlate de Ministerul Cultelor (art.40) [19, p.89].

Așa cum s-a remarcat în numeroase studii, legea cultelor, departe de a exprima separarea statului de biserică, reflectă, mai degrabă, preocuparea statului de a exercita un control riguros, excesiv, asupra bisericii. Legea conține și o serie de articole care vizau nemijlocit Biserica Catolică ori doar Biserica Unită [16].

Episcopatul catolic întrunit la Oradea, la 27 august, a redactat un memoriu adresat Ministerul Cultelor, în care semnala observațiile sale pe marginea noii legi a cultelor. Episcopii apreciau drept excesivă pretenția formulată în lege de trimitere spre „examinare și aprobare” a statutului de organizare și funcționare a cultului catolic. Deoarece potrivit art. 7 al legii, era recunoscut dreptul cultelor de a se organiza după reguli proprii, episcopii considerau că alineatul 2 al art. 40 care admitea legăturile cu culte religioase situate în afara țării numai cu aprobarea Ministerului Cultelor și prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe nu poate fi aplicat legăturilor Bisericii Catolice din România cu Sf. Scaun [9]. Episcopii au semnalat și alte articole care veneau în contradicție cu normele de organizare ale cultului catolic, de pildă, art. 22, care stipula că pentru existența unei eparhii era nevoie de existența a 750 000 de credincioși, art. 28, care avea în vedere patrimoniul cultelor religioase și personalitatea juridică a acestora, art. 37, prin care se considera că se „reînvie un fel de invitare indirectă la acțiuni de natură prozelitistă ... deosebit de îngrijorătoare” și art. 38 și 39 privind trecerile de la un cult la altul. În finalul memoriului, episcopii își manifestau regretul că legea a fost elaborată și publicată fără consultarea lor prealabilă [16].

În conferința de la Oradea, episcopii catolici au examinat și anteproiectul statutului de organizare al cultului catolic din România. Pe temeiul celor trei variante ale anteproiectului statutului Bisericii Greco-Catolice, trimise de episcopul Frențiu colegilor săi la 22 august, episcopii uniți au elaborat versiunea finală a statutului care urma să fie înaintată Ministerului Cultelor [19, p.130].

Memoriul episcopilor a rămas fără răspuns. La rândul său, Nunțiatuura a transmis la 7 august 1948 observațiile sale pe marginea noii legi a cultelor, însă obiecțiile formulate erau apreciate de Ministerul Afacerilor Externe “cu totul neîntemeiate ... iar protestul aceleiași Nunțiatuuri, în aceasta chestiune ... fără obiect”[6].

Acțiunea de suprimare a Bisericii Unite prin „revenirea” clerului și credincioșilor la Biserica Ortodoxă s-a derulat între lunile septembrie-decembrie ale anului 1948. Planul elaborat de autorități și susținut de unii ierarhii ortodocși era inspirat din scenariul aplicat cu doi ani mai devreme în Ucraina Occidentală [18, p.188]. Strategia guvernului s-a desfășurat pe două planuri. Prin decretul prezidial nr. 243 pentru fixarea numărului eparhiilor cultelor religioase, cultului greco-catolic i-au fost recunoscute doar două eparhii [10]. În temeiul prevederi-

lor legii nr. 166 pentru punerea în retragere a membrilor clerului tuturor cultelor, guvernul a retras, prin Decretul prezidial nr. 1596 din 17 septembrie, recunoașterea următorilor episcopi de rit răsăritean și de rit latin „pentru asigurarea drepturilor la pensie”: Alexandru Rusu, Valeriu Traian Frențiu, Ioan Bălan, Alexandru Teodor Cisar și Augustin Pacha, iar prin decizia Ministerului Cultelor din 16 septembrie a fost retrasă recunoașterea episcopului romano-catolic de Satu Mare-Oradea, Ioan Scheffler [10].

Anterior, Ministerul Cultelor, prin decizia nr. 33847 din 3 septembrie, a retras episcopului Ioan Suciu recunoașterea calității de administrator apostolic al arhidiecezei Blajului. Într-o scrisoare adresată mons. O’Hara, episcopul Suciu declara că retragerea calității de administrator apostolic nu este lipsită de ambiguități deoarece autoritățile locale nu făceau distincția între această calitate și statutul său de episcop al Bisericii Unite. Totodată, el își reafirma decizia de a rămâne la Blaj până în momentul în care Sf. Scaun va lua o hotărâre în acest sens. La rândul său, episcopul Alexandru Rusu a adresat Ministerului Cultelor un memoriu în care invocând argumente de ordin legal și canonic contesta decizia retragerii recunoașterii [4].

Nunțiatura de la București a protestat împotriva acestor măsuri care „aduceau atingeri grave drepturilor Bisericii Catolice din România, dat fiind faptul că numirea și retragerea episcopilor, ca și crearea, delimitarea și suprimarea diecezelor sunt de competența exclusivă a Sf. Scaun.” În egală măsură, ele contraveneau „garanțiilor solemne date de guvernul Republicii Populare Române prin Constituție și prin noua Lege a cultelor în favoarea libertății religioase și a liberei organizări a fiecărui cult” [6]. A doua direcție de acțiune a guvernului a presupus constituirea unor „comitete de inițiativă” alcătuite din laici și preoți greco-catolici care au avut menirea de a-i convinge pe preoții greco-catolici să adere la mișcarea de „revenire” la ortodoxie. În dorința de a convinge cât mai mulți preoți să adere la această inițiativă, autoritățile au răspândit diferite zvonuri cum a fost acela că adunarea de la Cluj va fi prezidată de episcopul Hossu sau de către alți clerici cu autoritate, de pildă, mons. Emil Iuga, canonic la Cluj sau prepozitul capitular Nicolae Brânzeu, de la episcopia de Lugoj [6]. Răspunzând unei telegrame a protopopului greco-catolic din Gheorgheni, episcopul Suciu afirma că acțiunea care a demarat în favoarea unificării bisericilor românești „nu are nici o azeziune din partea episcopatului nostru” [49]. Pentru a obține semnăturile preoților autoritățile au recurs și la intimidări la adresa lor sau a membrilor familiilor lor și la amenințări cu închisoarea. La 28 august Direcția Generală a Siguranței a solicitat Inspectoratelor din Ardeal să comunice în termen de cinci zile o evaluare a ecoului pe care l-a avut apelul Justinian în favoarea unificării bisericesti. Rapoartele trebuiau să fie trimise la București prin curieri speciali. Acțiunile din teren au fost dublate de o campanie de presă care acredita teza potrivit căreia în cadrul Bisericii Unite a existat din totdeauna un curent favo-

rabil revenirii la Biserica Ortodoxă, fapt care demonstra că greco-catolicismul a rămas străin de sufletul credincioșilor [31, p.243].

Ca urmare a presiunilor și măsurilor arbitrare luate de autoritățile centrale și locale în cursul lunii septembrie, 431 de preoți, profesori și canonici greco-catolici au delegat 38 de preoți dintre care doar 36 s-au întrunit, la 1 octombrie 1948, la Cluj.

Întrucât nici unul dintre ierarhii greco-catolici nu a acceptat să cauționeze acțiunea trecerii la ortodoxie, s-a adoptat strategia unificării religioase prin implicarea clerului de rând și a credincioșilor în paralel cu izolarea și apoi arestarea ierarhilor uniți [28, p.140]. În aceste condiții, adunarea de la Cluj, care se dorea a fi o replică la ceea ce se petrecuse cu 250 de ani în urmă, a fost prezidată de protopopul Traian Belășcu. În finalul adunării, protopopul Traian Belășcu a propus delegaților plecarea lor imediată la București pentru a prezenta Sfântului Sinod și patriarhului Justinian proclamația de revenire. Ceremonia primirii preoților „reveniți” s-a desfășurat la 3 octombrie la Patriarhia din București [28, p.143-145].

Reacția ierarhiei greco-catolice a fost promptă. În cursul lunii septembrie episcopul auxiliar Vasile Aftenie a oficiat mai multe slujbe în diverse comune din județul Târnava Mică și i-a îndemnat pe credincioși să rămână fideli credinței lor. La rândul său, episcopul Suciu aflat în vizitație canonică în protopopiatul („decanato”) Sărmaș, în 16 septembrie în timp ce de îndrepta spre ultimele două parohii a fost oprit de autorități și contrar voinței sale a fost escortat la Inspectoratul de Siguranță din Cluj unde a fost acuzat că ar fi un „agitator religios”. De la Cluj a fost transferat la Siguranța din Sibiu de unde a fost eliberat, revenind a doua zi, în 17 septembrie, la Blaj [5]. Alți reprezentanți ai Bisericii au vizitat parohiile greco-catolice din județul Sibiu populația primindu-i cu mare fast. Prezent la sfințirea bisericii din comuna Arieșu de Câmpie, (jud. Satu Mare), episcopul Alexandru Rusu a îndemnat populația să rămână statornică în credința sa. În 27 septembrie, aflat în comuna Copăcel din județul Făgăraș pentru a sfinți o biserică, episcopul Ioan Suciu a fost reținut și anchetat timp de două zile de Securitatea din Făgăraș [13].

La 23 septembrie Ministerul Cultelor îl informa pe episcopul Iuliu Hossu că, până la organizarea celor două episcopii recunoscute Bisericii Unite prin noua lege a cultelor, va conduce și coordona „activitatea întregului Episcopat greco-catolic din Republica Populară Română, ca cel mai vechi episcop în funcțiune”. În această calitate urma să comunice Ministerului, până la 10 octombrie, modul în care intenționa să conducă din punct de vedere administrativ cele două episcopii [20, p.213-214]. În răspunsul adresat Ministerului Cultelor, episcopul Hossu remarca faptul că în urma retragerii din oficiu a episcopilor din Oradea, Lugoj și Baia Mare și a suspendării administratorului apostolic de la Blaj, a rămas singurul episcop greco-catolic recunoscut. În consecință, solicita „revenirea asupra pensionărilor făcute fără temei legal” deoarece reducerea la două a episcopilor

Bisericii Unite, „fără a se fi obținut asentimentul Sf. Scaun, nu desființează în concret nici una dintre ele”, s-a realizat și în absența unui statut de organizare a cultului catolic. Pe de altă parte, date fiind „legăturile canonice cunoscute” ale Bisericii Unite cu Sf. Scaun nu poate asuma, fără autorizarea prealabilă a acestuia, sarcina de a „conduce și coordona activitatea întregului episcopat greco-catolic din Republica Populară Română.” Conducerea provizorie a episcopii greco-catolice, în absența episcopilor titulari, revine vicarilor generali ai episcopilor, coordonarea acestora fiind posibilă cu respectarea normelor canonice ale „provinciei noastre bisericești.” În finalul răspunsului solicita, din nou, revocarea „măsurilor luate față de ceilalți episcopi co-provinciali, ori măcar o revenire temporară asupra opreliștii de funcționare a celor patru episcopi ‘împiedicați’”. Câteva zile mai târziu, Ministerul Cultelor s-a adresat din nou episcopului Hossu solicitându-i trimiterea în termenul prevăzut de legea cultelor a statutului cultului greco-catolic [20, p.213-214].

În ultimele zile ale lunii septembrie, episcopul Iuliu Hossu, care a fost izolat practic în palatul episcopiei, a reușit să transmită clerului și credincioșilor din eparhia sa o scrisoare în care îi îndemna la păstrarea credinței [25, p.211]. Informații asupra deciziilor adoptate de adunarea de la Cluj, episcopul Iuliu Hossu a emis un decret de excomunicare a tuturor preoților participanți [25, p.211]. O decizie similară a luat și episcopul Ioan Suci în cazul preoților apostatați din arhidieceză. În același timp, slujba arhierască oficiată la Cluj de episcopul Suci la 1 octombrie a fost un răspuns dat printr-o manifestare publică de împotrivire și de negare a hotărârii luate în aceeași zi, de către grupul de preoți apostatați în sala de sport a liceului „George Barițiu” [31, p.228].

La doar o zi după evenimentele de la Cluj, mons. O’Hara, regentul Nunțiatului de la București, a adresat o notă verbală Ministerului Afacerilor Externe în care, după ce reamintea angajamentele interne și internaționale asumate de statul român în vederea respectării libertății religioase și a libertății cultului, constata grava încălcare a acestora „printr-o serie de fapte...petrecute în ultimele zile în diferite zone ale Transilvaniei împotriva Bisericii Catolice de rit grec.” Nunțiatul avea în vedere, în special, acțiunea întreprinsă de autoritățile civile care au organizat „întâlnirea de la Cluj.” Această inițiativă a autorităților civile – se mai spunea în notă – „relevă clar semnele unei persecuții religioase” [5].

În urma consultărilor avute și cu mons. O’Hara, la 7 octombrie, episcopii greco-catolici au trimis președintelui Prezidiului Republicii Populare o scrisoare de protest în care denunțau acțiunea întreprinsă de autorități împotriva Bisericii Unite [24, p.260]. Un protest similar, în care erau denunțate acțiunile ilegale ale autorităților împotriva Bisericii Catolice din România, a fost adresat în aceeași zi premierului Petru Groza de către episcopatul catolic [24, p.261]. În acest memoriu, episcopii reiterează toate abuzurile și nedreptățile comise în ultimele luni împotriva Bisericii Catolice din România, abuzuri care în ultimele

zile au culminat cu campania „pentru lepădarea de Biserica Română Unită, a preoțimii și a credincioșilor ei, nelipsind acestor violențe mijloacele venale și mistificările înșelătoare.” În aceste împrejurări, țin să-și exprime protestul „împotriva celor ce sunt săvârșite față de Biserica Catolică din România și a celor ce sunt în curs a se săvârși” [5]. Într-o adresă trimisă episcopului romano-catolic de Iași, mons. A. Durcovici, Ministerul Cultelor confirma primirea scrisorii precizând că documentul este semnat „de persoane care nu au calitatea oficială cerută pentru a semna o astfel de corespondență [3]. De altfel, episcopul Vasile Aftenie care fusese însărcinat să transmită și Ministerului Cultelor cele două scrisori de protest, în întâlnirea avută la 11 octombrie cu ministrul cultelor S. Stoian, a aflat de la interlocutorul său că dorința guvernului este ca episcopii să treacă împreună cu toți credincioșii la Biserica Ortodoxă. Declarându-se „foarte mulțumit de unirea tuturor românilor într-o singură Biserică românească”, ministrul Stoian îl avertiza pe episcopul Aftenie spunându-i: „Voi catolicii, mai priviți încă spre Apus și așteptați bomba atomică, dar nu se va întâmpla nimic pe placul vostru”[29, p.148].

După adunarea de la Cluj, la nivel local s-au instituit „comitete de revenire” care, beneficiind de sprijinul autorităților din administrația locală, al Poliției și Jandarmeriei au căutat să accelereze procesul „revenirii” la Biserica Ortodoxă, recurgându-se, totodată, la acțiuni arbitrare menite să conducă la identificarea și reținerea celor care refuzau să semneze și/sau desfășurau acțiuni menite să descurajeze așa-revenire”[29, p.148].

Reîntorși de la București la reședințele lor, episcopii greco-catolici au adresat circulare preoților și credincioșilor îndemnându-i să rămână fideli credinței lor. Într-o scrisoare adresată la 18 octombrie prefectului județului Târnava Mică, episcopul Suciu, denunțând „nenumăratele nelegiuiri care se comit ... împotriva preoților și a bunurilor Bisericii Române Unite de către organele administrative ale statului” protesta „împotriva acestor proceduri și ilegalități în numele legilor țării încălcate și în numele conștiinței umanitare. Autoritățile au fost nevoite să recunoască faptul că atitudinea fermă a episcopilor uniți a creat dificultăți procesului de unificare religioasă [12].

La 21 octombrie 1948, când se aniversau 250 de ani de la unirea cu Roma, Biserica Ortodoxă a organizat la Alba Iulia festivitățile ce marcau „reîntregirea” unității religioase a tuturor românilor, adunarea având o evidentă valoare simbolică. Cu sprijinul autorităților de stat au fost aduși la Alba Iulia peste 20,000 de credincioși despre care se afirma că erau „delegați ai parohiilor revenite la ortodoxie”. Adunării i s-au asociat membrii Sf. Sinod, în frunte cu patriarhul Justinian [16]. Patriarhul ortodox și vreo 20 de episcopi și reprezentanți ai Guvernului și Parlamentului au participat la întrunire unde a fost citită următoarea moțiune, votată și aprobată de către adunarea delegaților greco-catolici de la Alba Iulia: „Astăzi, 21 octombrie 1948 la împlinirea a două veacuri și jumătate

de când aici, în Bălgradul românesc, o parte din strămoșii noștri, amăgiți de mincinoaselor promisiuni di acea vreme, au frânt unitatea elogioasă a românilor ardeleni, unindu-se cu Roma papală, noi cler și popor, reprezentanți ai tuturor românilor greco-catolici din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, ne-am întrunit în această dintâi reședință de scaun a Mitropoliei Transilvaniei, spre a consfinți sărbătorește reînchegarea unității spirituale a poporului nostru. Declaram Că rupem pentru totdeauna legăturile noastre, de orice fel, cu Vaticanul și Roma papală. Că ne încorporăm cu toată ființa noastră în Biserica Ortodoxă Română de ale cărei învățături de credință și rânduieli canonice înțelegem și ascultăm. Că ne vom supune cu fiască dragoste, tuturor hotărârilor Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. De azi înainte, toți românii suntem și vom rămâne pururea una în credința drept măritoare, una în slujirea statornică a poporului nostru și una în ascultarea leală a comandamentelor de viață nouă ale scumpei noastre Republici Populare Române, membrilor Înaltului Prezidiu al Republicii Populare Române și față de Guvernul țării, aducem omagiu recunoștinței noastre pentru libertățile asigurate tuturor fiilor poporului, libertăți care au făcut posibilă înfăptuirea întregibilă a Bisericii Românești”[19, p. 101].

În zilele ce au urmat adunării de la Alba Iulia autoritățile și-au intensificat eforturile menite să ducă la suprimarea Bisericii Unite. În acest scop au fost mobilizate structurile locale ale PMR, organele administrației de stat și instituțiile represive, Poliția, Jandarmeria și Securitatea. Rapoartele trimise autorităților centrale semnalau faptul că „unificarea celor două biserici a creat o nemulțumire aproape generală în teritoriu în urma propagandei făcute în rândurile populației de către episcopii greco-catolici, a preoților și îndemnurilor de a nu se lepăda de religia greco-catolică”. Alte materiale confirmă existența unui curent de rezistență spirituală „alimentat de propaganda preoților greco-catolici care sfătuiesc populația să nu-și schimbe religia.” Preoții greco-catolici activi în rezistența spirituală identificați de legiunile de jandarmi intrau în atenția Securității [12].

Patriarhul Justinian Marina a aranjat ocuparea catedralei catolice de către ortodocși și a semnat un act sinodal împreună cu episcopii prezenți „Pentru a păstra acestor mari clipe trăite de poporul român, Biserica Sf. Treimi din Alba Iulia este numită de acum înainte Catedrala Reîntregirii Bisericii Române din Transilvania” [13].

La 1 decembrie 1948 guvernul a emis un Decret-lege prin care Biserica Unită și instituțiile sale erau suprimate legal. Proprietatea sa mobilă și imobilă a fost confiscată de stat. Acesta a fost ultimul act prin care guvernul a încheiat campania de persecuție. Transcriem mai jos textul acestui decret : „N.1998, Decretul nr.358.

Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, văzând decizia Consiliului de Miniștri cu nr.1614 din 1948, emite următorul decret nr.358 pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic:

Art.1. În urma revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și în conformitate cu art.13 din Decretul nr.177 din 1948, organizațiile centrale și statutare ale acestui cult, ca: mitropolia, episcopiile, (capitluile, ordinele, congregațiile), protopopiatele, mănăstirile, fundațiunile, asociațiunile precum și orice alte instituții și organizațiuni, sub orice denumire, încetează de a mai exista.

Art.2. Avera mobilă și imobilă aparținând organizațiilor arătate în art.1 din prezentul decret, cu excepția expresă a averilor fostelor parohii, revine Statului Român, care le va lua în primire imediat. O comisie interdepartamentală compusă din delegați ai Ministerelor Cultelor, Finanțelor, Afacerilor Interne, Agriculturii și Domeniilor și Învățământului Public, va hotărî destinația acestor averi, putând atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei păți componente. Dat în București la 1 decembrie 1948, (C.I.Paroh, Marin Florea Ionescu), Ministrul Cultelor, Stanciu Stoian, Ministrul de Justiție, Avram Bunaciu”[16].

La 29 decembrie 1948 s-a constituit comisia interdepartamentală care urma să pună în aplicare dispozițiile art.2 din decretul nr.358/1948.

În cursul anului 1949 liderii comuniști de la București au fost preocupați de anihilarea „rezistenței catolice”, în cazul romano-catolicilor prin sprijinirea acestora „care ar face o mișcare de separare de Papa”, iar în cel al greco-catolicilor prin afirmarea caracterului definitiv și irevocabil al evenimentelor din toamna anului trecut, care au culminat cu adoptarea Decretului nr. 358 din 1 decembrie 1948, ignorându-se, la nivelul discursului oficial/public, existența unei Biserici Unite în clandestinitate [16].

Bibliografie:

1. ASCOR, Pienza Număr Protocol 2700/1928;
2. ASCOR, Pienza Număr Protocol 826/1948;
3. Archivio Segreto del Vaticano, (Arhiva Secreta a Vaticanului), *în continuare* ASV, Fond QQ , Politico Ufficiali, 2
4. ASV, Fond QQ , Politico Ufficiali, 3
5. ASV, Fond QQ, Orientali, 1
6. Arhiva Nuntiatunii Apostolice de la București, *în continuare* ANAB, Buste (Plicuri-Dosare), 3, 5, 6
7. Prot. 2248, Prot. 2306, Prot. 2374
8. Arhiva Serviciului Român de Informații, *în continuare* ASRI, Fond Informativ, Dosar 28677, volumul IV, partea a II-a, f. 301-307
9. ASRI, Fond Informativ, Dosar 136696, f. 138
10. ASRI, Fond Documentar, Dosar 2320, f. 16-21.
11. ASRI, Fondul D, dosar 2322, f. 20 și dosar 2330, f. 16-21.

12. ASRI, Fond Documentar, Dosar 2322, f. 57.
13. Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, *în continuare* CNSAS, Dosar. 4, 6626 – vol.II
14. Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium , Libreria Editrice Vaticana, 1990. 1997
15. Constituția Republicii Populare Române, București: Editura de Stat, 1948
16. *Culte religioase în Republica Populară Română*, București: Editura Ministerului Cultelor, 1949
17. BUCUR, Ioan Marius, *Relațiile României cu Sf. Scaun la începutul Războiului Rece*, In : Studia Theologica V, 1/2007.
18. BOCIURKIW, B.R *The Relations Between the State and The Church in the URSS*, În: Religion and The Soviet State. A Dilemma of Power, 1969.
19. BUCUR, Ioan- Marius, Lavinia Stan, *Persecuția Bisericii Catolice în România, Documente din arhiva Europei Libere 1948- 1960*, Târgu Lăpuș: Editura Galaxia Gutenberg, 2005
20. BUCUR, Ioan- Marius, *Aspecte ale rezistenței Bisericii Române Unite la sfârșitul anilor 40 în România și relațiile internaționale în secolul XX*, Cluj Napoca, 2000.
21. CARDIA, Carlo. *Stato e confessioni religiose. Il regime pattizio*, Bologna, 1988.
22. FEJTÖ, Francisc. *Histoire des democraties populaires*, vol. I, Editions du Seuil, 1952
23. Marcu, Vasile, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) - documente și mărturii*, București: Crater, 1997.
24. Pâclișanu Zenovie, *Istoria Bisericii Române Unite*, (Partea I-a, 1697-1951, ediția a II-a), În: Perspective, Nr. 65-68, iulie 1994-iunie 1995, Anul XVII
25. Prunduș, Silviu Augustin OSBM, Clemente Plaianu, (coord.) *Cardinalul Iuliu Hossu*, Cluj-Napoca: Ed. Unitas, 1998.
26. Snagov, Ioan Dumitriu, *România și Vaticanul - Relații diplomatice-1918*, București, 1993.
27. Swain N., Swain, O.G. *Eastern Europe Since 1945*, MacMillan Press, 1993.
28. Știrban Marcel, Dr. Gheorghe Iancu, Dr, Ioan Țepelea, Dr. Mihai Racovițan, *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Cluj-Napoca, 1997.
29. Vasile, Cristian, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, București: Curtea Veche Publishing, 2003.
30. Turcuș Șerban, *Vaticanul în discursul politic românesc, 1948-1953*, In: Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca, XXXV, 1996.
31. Roske O., Degeratu C., *Mecanisme de selecție negativă. Epurările din administrația publică*, In: Arhivele Totalitarismului, I, Nr. 1, 1993.

**ELITELE POLITICE ÎN MOLDOVA POST-SOVIETICĂ:
O ANALIZĂ A TRANZIȚIEI DE LA “INDIGENIZAREA”
SOVIETICĂ LA PERIOADA DE INDEPENDENȚĂ**

*Political Elites in the Republic of Moldova: An Analysis of Transition
from soviet „Indigenization” to Period of Independence*

Octavian ȚICU

Octavian Țicu is a historian from the History and International Relations Faculty, the Free International University of Moldova. Octavian Ticu is a member of the Commission for the Study of the Communist Dictatorship in Moldova. Octavian Țicu has received numerous awards that allowed him to do research in Romania, Russia, Hungary, France, Switzerland, and the United States of America. Presently he is researcher-coordinator at the Institute of History, State and Law, Academy of Science of Moldova. In 2010, he was awarded Medal „Civic Merit“ by the President of the Republic of Moldova. In 2004, he received the National Youth Prize in the field of Science and Literature for his monograph, entitled *The Problem of Basarabia and Soviet-Romanian Ties in the Interwar Period (1919-1939)*.

ABSTRACT

The behavior and political choices of the elites proved to be fateful in any period of human evolution, but this argument is especially important in the times of transition from one system to another. The case of the former Soviet republics is suggestive in this regard if taking into consideration the successful models of transition (the Baltic States) and the rest of the post-Soviet states which met difficulties in the process. One of the most important aspects which made the difference in this sense was the ability of the political elites to adapt to new context created by the dissolution of the Soviet Union and to lead their states in the labyrinth of transition. The present article tries to analyze the transition of the Moldovan elites from the Soviet times of indigenization to the post-Independence realities as well as the impact of the elite metamorphosis on the evolution of the Republic of Moldova after 1991.

Cuvinte cheie: Elite, “indigenizare”, nomenclatura

Introducere

Natura și comportamentul elitelor politice reflectă în general imaginea societăților în care ele se află și operează, iar sistemul de partide politice ca teren de acțiune a acestor elite este legat firesc de structura acestor societăți. Problema elitelor ni s-a părut extrem de importantă din perspectiva scopului propus în acest articol, deoarece ele trasează liniile principale de conduită politică în Republica Moldova și au fost cele care au determinat evoluția statalității moldovenești până în acest moment.

Republica Moldova este o societate creată de Uniunea Sovietică și ea datorează politicii sovietice a naționalităților instituirea sa fizică, statutul politic și identitatea etnică, iar formele erei sovietice constituie principalul fundament pe care statul moldovenesc își construiește noua identitate politică și etnică.

Clivajul societății și statului moldovenesc ca societate și stat „sovietic” este unul din cele mai puternice stimulente în apariția și evoluția partidelor politice în Republica Moldova după 1991, mult mai puternic decât cel legat de perspectiva unei societăți și stat democratic. Partidele de stânga apărute după 1991, care într-un fel sau altul s-au identificat cu trecutul sovietic, au fost cele mai potente în spectrul politic moldovenesc, ele dominând viața politică a țării atât în termeni de capacitatea de conducere și organizare, cât și a suportului electoral și voturilor obținute.

Elita politică moldovenească ca expresie metamorfozată a nomenclurii sovietică

Nomenclatura clasică sovietică amintea aristocrația feudală și chiar în momentele sale de înflorire, ipostaza în care se afla era complicată. Accesul în nomenclatură era dificil, iar ieșirea, la fel ca și în cazul unei bande, era la fel de dificilă. Posedând un drept enorm, uneori fără control asupra nivelelor sociale inferioare, nomenclatura era la rândul ei într-o dependență fără control de instanțele superioare și nu era protejată împotriva teroarei totalitare. Ierarhiile cele mai superioare ale regimului trăiau într-o situație permanentă de frică, care nu era de neglijat. În aparență nomenclatura nu cunoștea dificultăți existențiale, ea având multiple privilegii materiale, banale, dar în același timp substanțiale într-o țară săracă, a consumului limitat. În realitate, cultivarea oficială de către regim a ascetismului, care corespundea spiritului modelului mobilizaționist și care necesita sacrificii, impunea nomenclurii camuflarea privilegiilor „legale” de ochii lumii. În plus, aceste privilegii puteau în orice moment să fie pierdute, deoarece erau privilegii ale postului ocupat și nu a persoanei. Funcționarii nomenclaturisti de rang superior atât în centru, cât și la periferii, puteau o perioadă îndelungată și fără control să folosească poziția lor pentru a se îmbogăți, fura, desfrâna, însă la dorință, orice epizod din viața lor era suficient pentru a-l „dobra” pe nomencluristul indezirabil, pentru a scăpa de concurent. Structura „militarism-mobilizare-centralism” constituia coloana totalitarismului sovietic. Nomenclatura era cerberul acestui sistem și era pregătită să-i asigure vitalitatea, chiar cu prețul renunțării la continuarea modernizării, inclusiv la progresul tehnico-științific.

O anumită perioadă acest fapt a fost acceptat și tolerat de la sine, însă în timp, atunci când regimul s-a simțit suficient de puternic, iar țara a devenit mai bogată, elita nomencluristă a devenit prima care a dorit o relaxare a regimu-

lui, să scoată încordarea mobilizaționistă, să se protejeze. Fiecare generație de nomencluriști extindea aria sa de intangibilitate personală, a privilegiilor legisferate deschis, a hedonismului permis, chiar a unei libertăți moderate în gândire. Această nouă elită nomencluristă, dar care era de fapt mai puțin nomencluristă, începe să se profileze începând cu epoca hrușciovistă. Numită convențional generația „șaițecistă”, noua nomenclatură a început curând să se detașeze de economia centralizată, de ideologia mobilizatoare sau totalitarismul politic, care nu mai corespundeau intereselor sale.

M. Djilas menționa la acest capitol că „noua clasă” își „sustrăgea puterea, privilegiilor, ideologia, habiturile dintr-o formă deosebită, specială de proprietate. Este vorba despre proprietatea colectivă, adică cea pe care o conduce și pe care o repartizează în „numele poporului”, în „numele societății” [15, p. 205]. Mai explicit în acest sens, M. Voslenski într-o lucrare cu titlul sugestiv – *Nomenclatura. Clasa dominantă a URSS* - scria că „...proprietatea socialistă era proprietatea colectivă a nomenclurii” [14, p. 174].

Veridicitatea acestor afirmații a fost confirmată de evoluția ulterioară a societăților post-sovietice, când a venit momentul transformării acestei proprietăți colective în una privată, iar nomencluriștii de toate nivelele, având încrederea deplină în drepturile sale, au început a împărți bogățiile țării, iar apoi și țara în sine. Această repartizare a fost una extrem de simplă, deoarece ea a fost ușurată și pregătită de întreaga perioadă sovietică, care a „obișnuit” societatea atât cu statutul atotputernic și atotpermisibil al nomenclurii, cât și cu lipsa de reacție a „maselor” la acest statut.

Regimul, care trâmbița că este încarnarea puterii poporului, anume din punct de vedere al acestei puteri nu a lăsat după sine nici idei, nici oameni, nici instituții care ar fi putut direcționa societatea în sensul unei democrații sociale, să contribuie la auto-organizarea majorității pentru protejarea intereselor sale, pentru crearea unor mecanisme de contracarare a apetiturilor nemărginite pentru putere și proprietate. Nomenclatura în schimb avea un fundament instituțional puternic, care trebuia doar ajustat și schimbat la față, dar care în fond se baza pe aceiași oameni și interese pe care se bazase până recent „socialismul dezvoltat”. Noua elită economică și politică post-sovietică s-a format în totalitate din fosta nomenclatura sovietică. Acest lucru s-a petrecut nu numai în Moldova, dar are valabilitate pentru întreg spațiul post-sovietic, iar perpetuarea acestora a avut loc la toate nivelele, inclusiv până la cele mai superioare, un fapt rar întâlnit în istoria prăbușirii regimurilor politice.

La începutul anului 1997 din cele 15 foste republici sovietice, 7 erau conduse de persoane care au făcut la timpul lor parte din ierarhia superioară de partid a URSS și care pentru totdeauna au intrat în lista celor „229 lideri de la Kremlin”: Aliiev (Azerbadjan), Elțin (Federația Rusă), Karimov (Uzbekistan), Lucinschi (Moldova), Nazarbaev (Kazahstan), Niazov (Turkmenistan), Șevarnadze

(Georgia). Doi foști „conducători” – Stroev și Malafeev – erau în acel timp președinții camerelor în parlamentele Federației Ruse și Belarusiei, iar Primakov era ministru de externe a Federației Ruse. Un alt reprezentat al ultimei generații kremliniste – Mutalibov – fusese anterior președintele Ajerbadjanului. Președinte al Lituaniei a fost Brazauskas, cândva primul secretar al CC al PC din Lituania. Iar funcția de primi președinți post-sovietici în Ucraina și Moldova au ocupat Kravciuk și Snegur – foști secretari ai Comitetului Central în aceste două republici [13, p. 219].

Coborând treptele mai jos vom vedea o pleiadă infinită de foști nomenclaturişti care s-au regăsit în spectrul social al noilor societăți post-sovietice. Venind la putere în noile circumstanțe, foștii conducători sovietici nu aveau de gând să restabilească regimului care ia format și cărora le datorau statutul. Din contra s-au adaptat cu ușurință la noile condiții economice, politice și ideologice, chiar dacă acestea aveau forme „capitaliste”, „naționaliste” sau „fundamentaliste”.

Dacă am rămâne pe terenul mitologiei ortodoxe sovietice, atunci ceea ce s-a întâmplat în fostul spațiu sovietic este de-a dreptul grotesc. Avuția poporului, creată prin munca și sacrificiul a milioane de oameni sovietici, constructori ai comunismului, a fost „privatizată”, însușită de „noii ruși”, „noii ucraineni” sau „noii moldoveni” îmbogățiți peste noapte, mulți dintre care, mai ieri fiind luptători fermi împotriva proprietății private, iar pe ruinele societății sovietice s-a statuat o inegalitate socială și o exploatare capitalistă nemaicunoscută până atunci. În realitate, însă, această proprietate n-a fost niciodată a „poporului”. Grotescul s-a produs mult mai devreme, când Leviathanul totalitar și-a însușit totalitatea drepturilor politice și economice ale țării și a adus-o la ruină completă.

„Noii îmbogățiți” a preluat proprietatea nu de la popor, căruia aceasta nu ia aparținut niciodată în epoca sovietică, ci de la stat. Din acest punct de vedere, „perestroika” începută de Gorbaciov nu a fost altceva decât un proces intersectat de transfer și transformare a structurii puterii și proprietății (din monocentrică în policentrică) și reîmpărțirea lor de către noile elite.

Pentru a înțelege natura acestor transformări în Republica Moldova vor recurge la un exercițiu de retrospectivă istorică a felului cum aceasta a fost modelată în perioada sovietică.

Repere istorice ale constituirii elitelor politice moldovenești

Crearea elitelor native și promovarea lor în pozițiile de conducere în partid, stat, economie și/sau instituții de învățământ a fost un element indispensabil al indigenizării sovietice și chiar dacă indigenizarea aparatului de stat și partid nu a avut un succes real în RASSM [7, pp. 72-73], realizarea acestui deziderat a fost extrem de utilă pentru constructorii sovietici ai identităților după crearea RSS Moldovenească în anul 1940. Anume elementele moldovenești din Trans-

nistria, împreună cu oficialii sovietici numiți de la Moscova, au fost elementele principale ale aparatului de partid și de stat care au promovat politicile sovietice în RSS Moldovenească. Aceste elemente au beneficiat în perioada sovietică de o dominanță aproape de castă în viața publică din RSSM, statut susținut și de nivelul scăzut al educației printre locuitorii nativi, dominarea cadrelor ruse sau rusificate în majoritatea instituțiilor și folosirea aproape universală a limbii ruse în republică [4, p. 165].

După anexarea Basarabiei Uniunea Sovietică a urmărit o politică metodică de distrugere a elitei politice românești, iar suprimarea „dușmanilor de clasă”, foametea [5, p. 64], urmate de campania de colectivizare și deportări au lovit puternic în elementul românesc al RSS Moldovenești, atât la nivelul elitelor, cât și a restului populației [12, pp. 100-101]. În schimbul lor conducerea republicii a fost din start alocată elementelor venite odată cu armatele sovietice. Spre exemplu la 1 iunie 1944 nomenclatura aparatului de partid număra 973 membri, dintre care români – 24 oameni (7 %); ruși – 222 oameni (68 %); ucraineni – 45 oameni (13 %); alte naționalități: 33 oameni (12 %) [1, ff. 46-47]. La 1 ianuarie 1947 nomenclatura aparatului de partid număra 2 085 membri, dintre care români – 285 (13,7 %); ruși – 1 143 (54,7 %); ucraineni – 449 (21,5 %); evrei – 118 (5,6 %); alte naționalități: 90 (4,5 %) [2, f. 40]. În anul 1989 românii constituiau deja 47,8%, rușii - 22,2%, iar ucrainenii – 20,7% [6, p. 210].

De cele mai multe ori promovarea elementelor autohtone în funcții erau contracarate de acțiuni inverse, iar „creșterea și înaintarea cadrelor naționale locale” era privită ca o „campanie dăunătoare și pripită” [3, f. 332], pasibilă de represii și condamnare. Din acest punct de vedere, elitele politice moldovene erau printre cele mai loiale în uniune, iar manifestările naționale locale în sens politic, atestate în cadrul altor republici unionale, erau practic absente în RSSM.

Unul din cele mai importante aspecte ale competiției dintre elite era existența și persistența „găurii din mijloc” în RSS Moldovenească, adică absența unei elite tehnice și de funcționari care ar fi asigurat un control indigen asupra republicii [4, p. 179]. În 1964 din numărul total al directorilor de întreprinderi industriale al RSS Moldovenească, nativii alcătuiau doar 2,3 procente, iar în 1980 ei alcătuiau 8,6 procente, în condițiile în care nativii alcătuiau aproximativ 64 procente din populație rusă [11, p. 39]. Raționalizarea economică sovietică și dominația elitei tehnice ruse sau vorbitoare de limba rusă au afectat serios percepția de posesie a republicii de către elita locală și a influențat profund dezvoltarea economiei și problema stabilității politice în perioada post-sovietică.

Potrivit formulei lui David D. Laitin privind încorporarea elitelor periferice în structurile sovietice de conducere [8, p. 59], cazul RSS Moldovenești ar putea fi considerat cel al „modelului colonial”, în care elitele native subalterne, sub supravegherea Moscovei, mediază între autoritățile centrale și populația republicii. După cum susține Laitin, modelul colonial oferă mari stimulente pentru nati-

vii ambițioși de a adopta aspectele culturii sovietice: motivația de a învăța limba rusă era de a obține statutul de „mediatori” între conducerea sovietică de la centru și societatea moldovenească de la periferie. Prin această atitudine, elitele locale obțineau încrederea oficialilor sovietici pentru a putea avansa în pozițiile autorității republicane sau unionale [8, pp. 70-71].

Profilul social al acestor elite noi moldovenești sovietice se deosebea substanțial de cel al vechilor elite. Acești lideri au lucrat fie ca înalți oficiali în raioanele republicii, fie președinți ai întreprinderilor colective din mediul rural ori în alte poziții care au necesitat interacțiune cu mediul rural din RSS Moldovenească. Acest val nou de lideri a reușit nu numai să supraviețuiască căderii Uniunii Sovietice, dar și să devină conducătorii noilor state care au apărut ca urmare a colapsului colosului sovietic.

În cazul particular al Republicii Moldova, acești lideri au fost principalii arhitecți ai moldovenismului politic independent după anul 1991².

Principii de statutare a elitei moldovenești

Transformările care au precedat destrămarea Uniunii Sovietice, au declanșat în republicile unionale numeroase tendințe centrifuge, iar noi nu ne propunem această analiză minuțioasă a acestor aspecte. Mult mai important ni s-a părut din acest punct de vedere felul în care acele evenimente au determinat perpetuarea transformarea elitelor în RSS Moldovenească (curând Republica Moldova) și felul cum această metamorfoză a determinat contextul instituțional al partidelor. Dată fiind contribuția mai multor centre de putere în perioada ce precede independența, putem identifica câteva grupuri ale liderismului politic în perioada de obținere a independenței și curând după aceasta.

Prima grupă o constituie persoanele care în anii 1980-1985 au deținut funcții înalte în Partidul Comunist al Moldovei, liderii diferitor fracțiuni a partidului comunist în destrămarea, care au menținut o anumită putere politică în mod special deoarece au fost membri ai noului Parlament sau că aveau legături cu fostele instituții sovietice. Al doilea grup de politicieni erau cei care au avut funcții

² Mircea Snegur, primul președinte al Republicii Moldova a fost secretar al CC al PCM din 1985; Andrei Sangheli, unul din Prim-Miniștrii Republicii Moldova a fost primul secretar al comitetului raional de partid și membru al Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenească; Nicolae Țău, ministrul de externe al Moldovei în perioada guvernului Sangheli a fost prim secretar al comitetului orășănesc de partid Chișinău; Petru Lucinschi, cel de-al doilea președinte al Republicii Moldova, a fost prim secretar al Partidului Comunist din Moldova și membru al Biroului Politic al PCUS; Dumitru Braghîș, un alt Prim-Ministru al Moldovei, a fost prim secretar al ULCT din Moldova; Vladimir Voronin, al treilea președinte al Republicii Moldova, a fost prim secretar al comitetului orășănesc de partid din Bender și ministru al Afacerilor Interne al RSS Moldovenească în perioada 1989-1990.

mediane sau poziții administrative de nivel mai jos în republică, în special în economie. Ce de-al treilea grup l-a constituit inteligența culturală nativă – scriitorii, poeții, profesorii, jurnaliștii, etc. – care erau preocupați de reproducerea socială a limbii și culturii românești și recuperarea libertăților naționale erodate în timpul regimului sovietic. Aceștia au fost categoria care s-au impus ca antreprenori sociali a resurgenței naționale și ca lideri a mișcării naționale.

Dornici de a-și legitima puterea împotriva centrului sovietic, dar de asemenea și împotriva conducerii de partid locale, mulți reprezentanți ai primelor două categorii au format un front comun cu generația nouă de intelectuali. Interesele lor reciproce erau clare: intelectualii sperau să renască cultura națională românească, un scop la care mulți dintre ei au lucrat tacit încă din anii 1960, iar politicienii locali priveau la mișcarea națională ca la o modalitate de a obține concesi mai mari de la centru și să debarce de la conducere gerontocrații perioadei brejneviste [7, p. 145].

Odată realizată independența consensul general în favoarea intereselor comune a început să se fragmenteze, iar odată cu aceasta au apărut să apară disensiuni și diferențe de interese între membrii elitei. În acest context procesul de cristalizare a elitelor din Moldova post-sovietică s-a prin prisma legăturilor cu instituțiile vechilor sau noilor regimuri politice. Acest clivaj s-a cristalizat în anii care au urmat destrămării Uniunii Sovietice și continuă să păstreze relevanță chiar și în prezent. Prin „elitele vechi” înțelegem rețele create în jurul instituțiilor regimului sovietic: vechea nomenclatură a Partidului Comunist și a Komso-molului leninist (conducerea de vârf), directorii marilor întreprinderi sovietice și intelectualii care au avansat în statut în instituțiile academice ale perioadei sovietice. Acestea sunt elementele care au dominat în perioada sovietică în termeni de putere și statut.

Noile elite s-au definit inițial prin opoziția lor față de regimul sovietic, dar de asemenea participarea la edificarea noilor instituții care au apărut în rezultatul transformărilor politice și economice din perioada lui Gorbaciov și au continuat în Moldova independentă. Acestea includeau mișcările anti-comuniste și partidele politice, mass-media independentă, businessul privat, organizațiile non-guvernamentale, noua generație de intelectuali formată în marile universități din România (și în Occident), precum și instituțiile occidentale și internaționale create în Moldova și care recrutează în serviciu cetățeni moldoveni. Aceste instituții nu au existat pur și simplu în perioada sovietică.

Cunoscutul sociolog politic italian A. Pareto înțelege marile transformări sociale în primul rând ca o schimbare a elitelor. Potrivit acestuia grupul dominant supraviețuiește la putere doar în condițiile în care permite celor mai bune elemente de diferite formate să li se alăture la guvernare și dacă nu ezită să folosească forța pentru a-și apăra privilegiile și statutul. Odată ce elita dominantă

pierde capacitatea de a recruta cele mai bune elemente ale societății și pierde capacitatea de a-și apăra poziția dominantă, aceasta tinde să sporească utilizarea abordărilor nelegale și să procedeze la uzurparea majoră a patrimoniului național, ceea ce sporește resentimentele împotriva sa. Acesta este momentul în care cei mai apti și mai motivați membrii ai societății se concentrează într-o elită alternativă și mobilizează sentimentele publice pentru a răsturna din privilegiu elita veche [10, p. 37].

În statele Europei Centrale și de Est o asemenea divizare a fost de o importanță crucială pentru crearea partidelor politice în perioada tranziției democratice de la începutul anilor 1990 și continuă să fie relevantă în prezent. Atunci când la sfârșitul anilor 1980 elitele alternative au răsturnat comuniștii de la putere, acestea din urmă s-au redefinit ca socialiști sau social-democrați și în multe state au revenit în jocul politic. Ei s-au încadrat și s-au adaptat bine în jocul politic democratic și au recrutat mulți tineri, dar originea lor în elitele puterii vechi, ca opusă partidelor ancorate în mișcările anti-comuniste, continuă să fie un marcher important pentru identitatea lor politică, chiar dacă acesta tinde să se diminueze în timp.

Republica Moldova a cunoscut un scenariu politic absolut diferențiat față de cel al statelor din Europa de Est. După scurta guvernare a elementelor din Frontul Popular, Moldova a cunoscut o victorie a Partidului Democrat Agrar, care împreună cu prezența lui Mircea Snegur în funcția de președinte a țării, a servit ca pretext pentru reabilitarea vechii elite din perioada sovietică și mulți foști nomenclaturiști comuniști s-au întors în aparatul de stat.

Din acest considerent, perioada agrariană poate fi considerată una a elitelor amestecate. Fostele elite comuniste nu aveau instrumente politice separate pentru articularea intereselor și atitudinilor sale în noul context politic. Toate elementele politice active au declarat oficial suport pentru democrație, drepturile omului, economie de piață și alte valori care reieșeau din noua statalitate. Cu toate acestea „elitele vechi” au continuat să persiste neformal ca o entitate distinctă, iar „noile elemente” se defineau și se legitimau prin opoziție față de acestea. Vechea elită era asociată cu experiența, moderația, fiind apropiată de tradițiile locale, dar de asemenea, așa cum erau văzuți de oponenți, cu practicile de corupție, oportunism și rezistență ascunsă față de valorile democratice.

Clivajele la nivelul elitelor au căpătat un alt contur în contextul victoriei politice a Partidului Comuniștilor din Moldova, care a transformat automat toate elitele ce reprezentau partidele de opoziție în elite „autentice” democratice, care se opuneau unor elite comuniste nereformate. Acest fapt constituie o grea lovitură procesului de constituire a elitelor politice în Moldova, care va afecta o perioadă îndelungată cristalizarea acestora, chiar și după plecarea a PCRM de la guvernare.

Modelarea contextului instituțional

Cele mai spectaculoase influențe ale moștenirii sovietice asupra elitelor politice moldovenești se regăsesc în cultura politică a acestora. Noile elite imită modul de viață și comportamentul fostelor elite imperiale, mita și corupția persistă printre oficiali (practici instituționalizate în perioada sovietică, la fel ca și crima organizată, care are origini clare în perioada sovietică), abordarea politicii prin prisma „comportamentului din spatele scenei”, confuzia continuă privind distincția dintre puterea privată și cea publică, toate acestea rămân cele mai importante modalități de influențare a deciziilor politice și distribuirii de bunuri [4, p. 177].

Politica și partitismul post sovietic în Republica Moldova reflectă în mare parte practica partidului comunist sovietic, adaptată la cerințele republicii parlamentare. Moștenind habiturile sistemului nomenclaturist, politica moldovenească este dominată de oligarhiile și birocrăția de partid, care stabilesc liste închise și se ocupă mai mult de gestionarea afacerilor proprii, decât de interesele electoratului pe care pretind, o dată la patru ani, că îl reprezintă. Partidele politice sunt conduse, cu mici excepții, de liderii autoritari de partid, care întocmesc listele de partid în funcții de interese proprii, democrația internă de partid lipsind aproape cu desăvârșire. Discrepanța între procedurile interne și forma (pseudo) parlamentară din Republica Moldova este și mai evidentă dacă luăm în considerare relațiile inter- și intrapartinice, pe de o parte și forma parlamentară de guvernare, pe de alta. Fiind prin definiție o formă de guvernare care solicită un mod consensual de adoptare a deciziilor și de implementare a politicilor, parlamentarismul în Moldova, este puternic pereclitat de arbitrariul și autoritarismul liderilor politici, mai toți percependu-se „napoleoni politici”, producându-se o identificare completă între aceștia și formațiunile pe care le conduc.

O dată cu alegerea masivă a comuniștilor la 25 februarie 2001 și instaurarea lui V. Voronin, prim secretar PCR, în funcția de președinte, are loc o reîntoarcere a practicilor sovietice de conducere în condițiile în care toate capacitățile decizionale de facto, indiferent de împuternicirile stipulate în Constituție, au fost concentrate în mâinile acestuia. Exact ca în perioada sovietică, care mima democrația și puterea sovietelor, PCR a transformat Moldova într-o republică deghizat-prezidențială, promovând integrarea partidului în stat, iar a statului în partid, prin adoptarea deciziilor la congresele lor și apoi implementându-le prin intermediul organelor de stat. Cea mai relevantă este probabil decizia Plenarelor PCR de a-l înainta pe Voronin în funcția de președinte și doar după aceea votarea lui de către Parlament.

Scenarii de diferențiere a elitelor

Câteva scenarii de diferențiere sunt posibile în acest sens. Primul este cel a definirii noii elite politice în contextul proceselor de globalizare. În perioada comunistă limba rusă era limba necesare pentru avansare, aceasta oferind pe de o parte avantajul de a juca rolul de „mediator” între centru de la Moscova și populația locală, iar pe de alta oferea perspectiva avansării la Moscova sau alte părți ale Uniunii Sovietice [8, p. 71]. Din acest considerent, limba rusă este în continuare percepută ca o limbă a vechilor elite. Noua generație se formează prioritar în urma contactelor cu lumea occidentală, care au devenit posibile curând după obținerea independenței. Acest lucru implică înainte de toate cunoașterea limbii engleze (dar de asemenea cunoașterea și altor limbi occidentale), prioritate acordată mijloacelor avansate de comunicare (Internetul) și abilitatea de a folosi „limbajul” global folosit de elitele considerate a reprezenta „comunitatea internațională”. În Moldova numărul acestora este în creștere continuă și aceștia reprezintă prioritar populația tânără a țării. Marea problemă însă este faptul că acest segment social este greu de implicat în problemele țării și în condițiile în care nu se întrevăd oportunități pentru realizare și afirmare își orientează definitiv sau temporar preferințele existențiale, de carieră sau studii spre Occident.

Deși deseori superficială și înșelătoare, sincopa de generații este probabil cea mai evidentă modalitate de a distinge vechile elite de cele noi. Spre deosebire de statele Europei de Est sau chiar unele state post-sovietice, unde faptul de a fi socializat în perioada comunistă este deseori considerat un fel de contaminare, ce stigmatizează vechea generație, în Moldova acest lucru nu poate fi invocat ca determinant în stratificarea elitară. Cu toate acestea putem atesta uneori faptul că a fi „vechi” înseamnă a fi asociat cu practicile de stil sovietic, adaptate la noile realități post-independente. A vorbi însă despre un conflict deschis și intransigent între „vechea” și „noua” generație este prematur în Republica Moldova, deși elementele unei confruntări latente pot fi depistate.

Putem concluziona, că clivajele la nivelul elitelor sunt politic mult mai relevante decât cele economice sau etnice în crearea și funcționarea cadrului instituțional al partidelor politice. Perpetuarea elitelor comuniste și adaptarea lor la mecanismul democratic de funcționare a partidelor politice a permis acestora folosirea bazei economice și de putere anterioare pentru a domina în viața politică moldovenească. Persistența și dominația acestei elite pentru o perioadă îndelungată a făcut ca procesul de recrutare a noilor elite să fie nesemnificativ și ineficient din punct de vedere al înnoirii elitelor, iar cooptarea „tinerilor” (cum este cazul lui Igor Dodon) se face prin angrenarea acestora într-un sistem sovietic metamorfozat, care are ca finalitate compromiterea acestora și asumarea din partea lor a practicilor de acțiune și gândire a „vechii” nomenclaturi sovietice.

Bibliografie:

1. *Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova*, (AOSPRM) fond 51, inventar 2, dosar 36, ff. 46-47.
2. AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar 66, f. 40.
3. AOSPRM, fond 51, inventar 12, dosar 21, f. 332.
4. Beissinger, Mark R., *State Building in the Shadow of an Empire-State: The Soviet Legacy in Post-Soviet politics*, In: K. Dawisha and B. Parrott, *The End of Empire? The transformation of the USSR in Comparative Perspective*, New York, M.E. Sharpe, 1997.
5. Gribincea, M., *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*, Cluj-Napoca: Dacia, 1995.
6. Frunțașu, I., *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Chișinău: Cartier, 2002.
7. King, Ch., *The Moldovans*, Stanford: Hoover Institution Press, 2000.
8. Laitin, David D., *Identity in Formation*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1998.
9. Martin, T., *The Affirmative Action Empire*, New York: Cornell University Press, 2001.
10. Pareto, V., *The Rise and Fall of Elites: an Application of Theoretical Sociology*, New Jersey: Transaction Publishers, 1991.
11. Stăvilă, V., *Evoluția componentei naționale a elitei politico-economice a RSSM*, In: *Revista de Istorie a Moldovei*, Nr. 4, 1996.
12. Șișcanu, I., *Deștărânierea bolșevică în Basarabia*, Chișinău: Adrian, 1994.
13. Вишнеvский, А. Г., *Серп и рубль. Консервативная модернизация в СССР*, Москва: ОГИ, 1998.
14. Восленский, М. С., *Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза*, Москва: Советская Россия, 1991.
15. Джилас, М., *Новый класс*, In: *Лицо тоталитаризма*, Москва: Новости, 1992.